Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (druga izba)

z dnia 8 maja 2025 r.*

Odesłanie prejudycjalne – Współpraca wymiarów sprawiedliwości w sprawach karnych – Dyrektywa (UE) 2016/1919 – Pomoc prawna – Dyrektywa 2013/48/UE – Prawo dostępu do adwokata w postępowaniu karnym – Gwarancje procesowe dla osób wymagających szczególnego traktowania – Ustalenie szczególnie trudnej sytuacji tych osób – Brak domniemania prawnego – Bezpośrednia skuteczność – Przesłuchanie podejrzanego pod nieobecność adwokata – Dopuszczalność dowodów uzyskanych z naruszeniem praw procesowych

W sprawie C-530/23 [Barało] [i]

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Sąd Rejonowy we Włocławku (Polska) postanowieniem z dnia 17 sierpnia 2023 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 17 sierpnia 2023 r., w postępowaniu karnym przeciwko:

K.P.,

przy udziale:

Prokuratora Rejonowego we Włocławku,

TRYBUNAŁ (druga izba),

w składzie: K. Jürimäe (sprawozdawczyni), prezes izby, K. Lenaerts, prezes Trybunału, pełniący obowiązki sędziego drugiej izby, M. Gavalec, Z. Csehi i F. Schalin, sędziowie,

rzecznik generalny: T. Ćapeta,

sekretarz: A. Calot Escobar,

uwzględniając pisemny etap postępowania,

rozważywszy uwagi, które przedstawili:

– w imieniu Prokuratora Rejonowego we Włocławku – T. Rutkowska-Szmydyńska,

– w imieniu rządu polskiego – B. Majczyna, w charakterze pełnomocnika,

* Język postępowania: polski.

[i] Niniejszej sprawie została nadana fikcyjna nazwa. Nie odpowiada ona rzeczywistej nazwie ani rzeczywistemu nazwisku żadnej ze stron postępowania.

– w imieniu rządu czeskiego – M. Smolek, T. Suchá i J. Vláčil, w charakterze pełnomocników,

– w imieniu Komisji Europejskiej – J. Hottiaux i M. Wasmeier, w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznik generalnej na posiedzeniu w dniu 14 listopada 2024 r.,

wydaje następujący

Wyrok

1 Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni:

– art. 6 ust. 1–3 oraz art. 19 ust. 1 akapit drugi TUE;

– art. 4 i 47 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej (zwanej dalej „Kartą”) oraz

– art. 1 ust. 2, art. 2 ust. 1 lit. b), art. 4 ust. 5 oraz art. 8 i 9 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1919 z dnia 26 października 2016 r. w sprawie pomocy prawnej z urzędu dla podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym oraz dla osób, których dotyczy wniosek w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania (Dz.U. 2016, L 297, s. 1);

– art. 3 ust. 2 lit. a)–c) i art. 3 ust. 3 lit. a) i b) dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności (Dz.U. 2013, L 294, s. 1);

– pkt 6, 7, 11 i 13 zalecenia Komisji (2013/C 378/02) z dnia 27 listopada 2013 r. w sprawie gwarancji procesowych dla osób wymagających szczególnego traktowania podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym (Dz.U. 2013, C 378, s. 8, zwanego dalej „zaleceniem Komisji”), a także

– zasad pierwszeństwa, skuteczności i bezpośredniej skuteczności prawa Unii.

2 Wniosek ten został złożony w ramach postępowania karnego wszczętego przeciwko K.P. pod zarzutem, po pierwsze, posiadania środków odurzających i substancji psychotropowych oraz, po drugie, prowadzenia pojazdu pod wpływem środków odurzających.

Ramy prawne

Prawo międzynarodowe

3 Punkty 23 i 32 Zasad i wytycznych ONZ dotyczących dostępu do pomocy prawnej w sprawach karnych, przyjętych w dniu 20 grudnia 2012 r. rezolucją 67/187 Zgromadzenia Ogólnego, mają następujące brzmienie:

„23. Policja, prokuratorzy i sędziowie są odpowiedzialni za zapewnienie, by osoby, które stawiają się przed nimi i nie mają środków na wynagrodzenie adwokata lub które wymagają szczególnego traktowania, mogły korzystać z pomocy prawnej.

[…]

32. Należy podjąć szczególne środki w celu zapewnienia, aby pomoc prawna była rzeczywiście dostępna dla kobiet, dzieci i grup o szczególnych potrzebach, w szczególności, ale nie wyłącznie, […] chorych psychicznie [i] użytkowników narkotyków […]. Środki te muszą uwzględniać szczególne potrzeby tych grup i muszą być dostosowane do płci i wieku” [tłumaczenie nieoficjalne].

Prawo Unii

Dyrektywa 2013/48

4 Zgodnie z motywami 50 i 51 dyrektywy 2013/48:

„(50) Państwa członkowskie powinny zapewnić, aby przy ocenie wyjaśnień złożonych przez podejrzanych lub oskarżonych lub dowodów uzyskanych z naruszeniem ich prawa dostępu do adwokata lub w przypadkach, gdy zezwolono na odstępstwo od tego prawa zgodnie z niniejszą dyrektywą, szanowane były prawo do obrony i rzeteln[ość] postępowania. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, który stwierdza, że prawo do obrony będzie co do zasady w sposób nieodwracalny naruszone w przypadku, gdy do celów skazania danej osoby wykorzysta się obciążające ją wyjaśnienia złożone podczas przesłuchania policyjnego prowadzonego bez dostępu do adwokata. Powinno to pozostawać bez uszczerbku dla wykorzystania wyjaśnień do innych celów dopuszczalnych zgodnie z prawem krajowym, na przykład w przypadku konieczności przeprowadzenia pilnych czynności dochodzeniowych w celu zapobieżenia popełnieniu innych przestępstw lub wystąpieniu poważnych negatywnych konsekwencji dla jakiejkolwiek osoby lub w związku z pilną potrzebą niedopuszczenia do narażenia postępowania karnego na znaczący uszczerbek, kiedy to zapewnienie dostępu do adwokata lub opóźnienie dochodzenia spowodowałoby nieodwracalną szkodę dla trwających dochodzeń dotyczących poważnego przestępstwa. Ponadto powinno to pozostawać bez uszczerbku dla krajowych przepisów lub systemów dotyczących dopuszczalności dowodów i nie powinno uniemożliwiać państwom członkowskim utrzymywania systemu, w ramach którego przed sądem lub sędzią można powołać wszystkie istniejące dowody bez konieczności przeprowadzania jakiejkolwiek odrębnej lub uprzedniej oceny dopuszczalności takich dowodów.

(51) U podstaw właściwego wymierzania sprawiedliwości leży obowiązek zadbania o podejrzanych lub oskarżonych znajdujących się w potencjalnie gorszej sytuacji. Prokuratura, organy ścigania i organy sądowe powinny zatem umożliwić takim osobom skuteczne wykonywanie praw przewidzianych w niniejszej dyrektywie, na przykład poprzez uwzględnienie wszelkich potencjalnych słabości mających wpływ na zdolność tych osób do korzystania z prawa dostępu do adwokata i prawa do tego, by o pozbawieniu ich wolności została poinformowana osoba trzecia, a także poprzez podejmowanie odpowiednich działań mających zagwarantować te prawa".

5 Artykuł 2 tej dyrektywy, zatytułowany „Zakres stosowania", przewiduje w ust. 1:

„Niniejszą dyrektywę stosuje się do podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym od chwili poinformowania ich przez właściwe organy państwa członkowskiego, za pomocą oficjalnego powiadomienia lub w inny sposób, o tym, że są podejrzani lub oskarżeni o popełnienie przestępstwa, niezależnie od tego, czy zostali pozbawieni wolności. Niniejsza dyrektywa ma zastosowanie do czasu zakończenia postępowania, przez co rozumie się ostateczne rozstrzygnięcie kwestii, czy podejrzany lub oskarżony popełnił przestępstwo, w tym w stosownych przypadkach wydanie wyroku skazującego i rozpatrzenie wszelkich środków odwoławczych".

6 Artykuł 3 wspomnianej dyrektywy, zatytułowany „Prawo dostępu do adwokata w postępowaniu karnym", ma następujące brzmienie:

„1. Państwa członkowskie zapewniają, aby podejrzani i oskarżeni mieli prawo dostępu do adwokata w takim terminie i w taki sposób, aby osoby te mogły rzeczywiście i skutecznie wykonywać przysługujące im prawo do obrony.

2. Podejrzani lub oskarżeni mają prawo dostępu do adwokata bez zbędnej zwłoki. W każdym wypadku podejrzani lub oskarżeni mają dostęp do adwokata począwszy od najwcześniejszego spośród następujących terminów:

a) przed ich przesłuchaniem przez policję lub inny organ ścigania lub organ sądowy;

b) w momencie prowadzenia przez organy ścigania lub inne właściwe organy czynności dochodzeniowych lub innych czynności dowodowych zgodnie z ust. 3 lit. c);

c) niezwłocznie po pozbawieniu wolności;

d) zanim zostali wezwani do stawiennictwa przed sądem właściwym w sprawach karnych w odpowiednim czasie, zanim stawią się przed tym sądem.

3. Prawo dostępu do adwokata pociąga za sobą, co następuje:

a) państwa członkowskie zapewniają, aby podejrzani lub oskarżeni mieli prawo do spotykania się na osobności i porozumiewania się z reprezentującym ich adwokatem, także przed przesłuchaniem przez policję lub inny organ ścigania lub organ sądowy;

b) państwa członkowskie zapewniają, aby podejrzani lub oskarżeni mieli prawo do obecności i skutecznego udziału ich adwokata w czasie ich przesłuchiwania. Taki udział musi być zgodny z procedurami określonymi w prawie krajowym, pod warunkiem że takie procedury pozostają bez uszczerbku dla skutecznego wykonywania odnośnego prawa i dla jego istoty. Jeżeli adwokat bierze udział w przesłuchaniu, fakt ten jest odnotowywany, z wykorzystaniem procedury protokołowania, zgodnie z prawem krajowym danego państwa członkowskiego;

[…]”.

7 Artykuł 12 tej samej dyrektywy, zatytułowany „Środki naprawcze”, przewiduje:

„1. Państwa członkowskie zapewniają, aby podejrzani lub oskarżeni w postępowaniu karnym, jak również osoby podlegające nakazowi w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania miały do dyspozycji na mocy prawa krajowego skuteczny środek naprawczy w przypadku naruszenia ich praw przewidzianych w niniejszej dyrektywie.

2. Bez uszczerbku dla krajowych przepisów i systemów dotyczących dopuszczalności dowodów państwa członkowskie zapewniają, aby w postępowaniu karnym przy ocenie wyjaśnień złożonych przez podejrzanych lub oskarżonych lub dowodów uzyskanych z naruszeniem ich prawa dostępu do adwokata lub w przypadkach, gdy zezwolono na odstępstwo od tego prawa zgodnie z art. 3 ust. 6, przestrzegane były prawo do obrony i prawo do rzetelnego postępowania”.

8 Zgodnie z art. 13 dyrektywy 2013/48:

„Państwa członkowskie zapewniają, aby przy stosowaniu niniejszej dyrektywy uwzględniane były odrębne potrzeby podejrzanych i oskarżonych wymagających szczególnego traktowania”.

Dyrektywa 2016/1919

9 Motywy 1, 3, 4, 6, 17–19, 23 i 24 dyrektywy 2016/1919 przewidują:

„(1) Celem niniejszej dyrektywy jest zapewnienie skuteczności prawa dostępu do adwokata zgodnie z [dyrektywą 2013/48/UE], poprzez umożliwienie podejrzanym i oskarżonym w postępowaniu karnym […] korzystania z pomocy adwokata finansowanej przez państwa członkowskie.

[…]

(3) Artykuł 47 akapit trzeci [Karty ustanawia] prawo do pomocy prawnej z urzędu w postępowaniu karnym zgodnie z warunkami określonymi w [tym postanowieniu]. […]

(4) W dniu 30 listopada 2009 r. Rada [Unii Europejskiej] przyjęła rezolucję dotyczącą harmonogramu działań mających na celu umocnienie praw procesowych osób podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym [Dz.U. 2009, C 295, s. 1] (zwaną dalej »harmonogramem«). W harmonogramie wezwano do stopniowego przyjmowania środków dotyczących prawa do tłumaczenia pisemnego i ustnego (środek A), prawa do informacji o prawach i informacji o zarzutach (środek B), prawa do porady prawnej i pomocy prawnej (środek C), prawa do kontaktu z krewnymi, pracodawcami i organami konsularnymi (środek D) oraz specjalnych zabezpieczeń dla podejrzanych lub oskarżonych wymagających szczególnego traktowania (środek E).

[…]

(6) Dotychczas, zgodnie z harmonogramem, przyjęto pięć środków dotyczących praw procesowych w postępowaniu karnym, mianowicie: [dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/64/UE z dnia 20 października 2010 r. w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym (Dz.U. 2010, L 280, s. 1), dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/13/UE z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym (Dz.U. 2012, L 142, s. 1), dyrektywę 2013/48, dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/343 z dnia 9 marca 2016 r. w sprawie wzmocnienia niektórych aspektów domniemania niewinności i prawa do obecności na rozprawie w postępowaniu karnym (Dz.U. 2016, L 65, s. 1), dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/800 z dnia 11 maja 2016 r. w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym (Dz.U. 2016, L 132, s. 1)].

[…]

(17) Zgodnie z art. 6 ust. 3 lit. c) [europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, podpisanej w Rzymie w dniu 4 listopada 1950 r. (zwanej dalej »EKPC«)] podejrzani i oskarżeni, którzy nie posiadają wystarczających środków na pokrycie kosztów pomocy adwokata, mają prawo do korzystania z pomocy prawnej z urzędu, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości. Ta norma minimalna umożliwia państwom członkowskim zastosowanie oceny sytuacji majątkowej, oceny zasadności lub obu tych ocen. Zastosowanie tych ocen nie powinno ograniczać lub stanowić odstępstwa od praw i gwarancji procesowych przewidzianych w Karcie i EKPC, zgodnie z ich wykładnią dokonaną przez [Trybunał] i [Europejski Trybunał Praw Człowieka].

(18) Państwa członkowskie powinny określić rozwiązania praktyczne dotyczące udzielania pomocy prawnej z urzędu. Takie rozwiązania mogłyby przewidywać, że pomocy prawnej z urzędu udziela się na wniosek podejrzanego, oskarżonego lub osoby, której dotyczy wniosek. W szczególności, z uwagi na potrzeby osób wymagających szczególnego traktowania, wniosek taki nie powinien jednak być istotnym warunkiem przyznania pomocy prawnej z urzędu.

(19) Właściwe organy powinny przyznać pomoc prawną z urzędu bez zbędnej zwłoki i najpóźniej przed przesłuchaniem danej osoby przez policję, inny organ ścigania lub przez organ sądowy, lub przed przeprowadzeniem konkretnych czynności dochodzeniowo-śledczych lub dowodowych, o których mowa w niniejszej dyrektywie. Jeżeli właściwe organy nie są w stanie tego zrobić, powinny co najmniej udzielić doraźnej lub tymczasowej pomocy prawnej z urzędu przed takim przesłuchaniem lub przed przeprowadzeniem czynności dochodzeniowo-śledczych i dowodowych.

[…]

(23) Przy wprowadzaniu w życie niniejszej dyrektywy państwa członkowskie powinny zapewniać poszanowanie podstawowego prawa do pomocy prawnej z urzędu określonego w Karcie i EKPC. Państwa członkowskie powinny przy tym przestrzegać Zasad i wytycznych ONZ dotyczących dostępu do pomocy prawnej w sprawach karnych.

(24) Bez uszczerbku dla przepisów prawa krajowego dotyczących obowiązkowej obecności adwokata, właściwe organy powinny bez zbędnej zwłoki podjąć decyzję o przyznaniu lub odmowie przyznania pomocy prawnej z urzędu. Właściwym organem powinien być niezależny organ właściwy do podejmowania decyzji dotyczących przyznania pomocy prawnej z urzędu lub sąd, w tym również sąd w składzie jednoosobowym. W pilnych przypadkach powinno być jednak możliwe tymczasowe zaangażowanie policji i organów ścigania w zakresie, w jakim jest to konieczne dla przyznania pomocy prawnej z urzędu w odpowiednim czasie".

10 Zgodnie z art. 1 tej dyrektywy, zatytułowanym „Przedmiot":

„1. Niniejsza dyrektywa ustanawia wspólne normy minimalne dotyczące prawa do pomocy prawnej z urzędu dla:

a) podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym; […]

[…]

2. Niniejsza dyrektywa uzupełnia dyrektywy [2013/48] i [2016/800]. Żaden z przepisów niniejszej dyrektywy nie może być interpretowany jako ograniczający prawa określone w tych dyrektywach".

11 Artykuł 2 dyrektywy 2016/1919, zatytułowany „Przedmiot i zakres", stanowi w ust. 1 i 2:

„1. Niniejsza dyrektywa ma zastosowanie do podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym, którzy mają prawo dostępu do adwokata na mocy [dyrektywy 2013/48] i którzy:

a) zostali pozbawieni wolności;

b) muszą mieć adwokata zgodnie z prawem Unii lub prawem krajowym; lub

c) są zobowiązani do uczestniczenia w czynnościach dochodzeniowo-śledczych lub dowodowych, lub mają prawo w nich uczestniczyć, w tym przynajmniej w:
   (i) okazaniu osoby;
   (ii) konfrontacji;
   (iii) odtworzeniu przebiegu czynu zabronionego.

2. Niniejsza dyrektywa ma również zastosowanie do osób, których dotyczy wniosek i które mają prawo dostępu do adwokata na mocy [dyrektywy 2013/48], od chwili ich zatrzymania w państwie członkowskim wykonującym nakaz".

12 Artykuł 4 dyrektywy 2016/1919, zatytułowany „Pomoc prawna z urzędu w postępowaniu karnym", ma następujące brzmienie:

„1. Państwa członkowskie zapewniają podejrzanym i oskarżonym, którzy nie posiadają wystarczających środków na pokrycie kosztów pomocy adwokata, prawo do pomocy prawnej z urzędu, gdy wymaga tego interes wymiaru sprawiedliwości.

2. Państwa członkowskie mogą zastosować ocenę sytuacji majątkowej, ocenę zasadności lub obie te oceny, aby ustalić, czy należy przyznać pomoc prawną z urzędu zgodnie z ust. 1.

[…]

5. Państwa członkowskie zapewniają przyznanie pomocy prawnej z urzędu bez zbędnej zwłoki, najpóźniej przed przesłuchaniem przez policję, inny organ ścigania lub organ sądowy, lub przed przeprowadzeniem czynności dochodzeniowo-śledczych lub dowodowych, o których mowa w art. 2 ust. 1 lit. c).

[…]".

13 Zgodnie z art. 8 tej dyrektywy, zatytułowanym „Środki naprawcze":

„Państwa członkowskie zapewniają, aby podejrzani i oskarżeni a także osoby, których dotyczy wniosek, miały prawo do skutecznego środka naprawczego na mocy prawa krajowego w przypadku naruszenia ich praw wynikających z niniejszej dyrektywy".

14 Artykuł 9 wspomnianej dyrektywy, zatytułowany „Osoby wymagające szczególnego traktowania", jest zredagowany następująco:

„Państwa członkowskie zapewniają, aby przy wdrażaniu niniejszej dyrektywy uwzględniane były szczególne potrzeby podejrzanych, oskarżonych i osób, których dotyczy wniosek, wymagających szczególnego traktowania".

15 Artykuł 11 tej dyrektywy, zatytułowany „Nieobniżanie poziomu ochrony", przewiduje:

„Żaden z przepisów niniejszej dyrektywy nie może być rozumiany jako stanowiący ograniczenie lub odstępstwo od praw i gwarancji procesowych, które są zapewnione na mocy Karty, EKPC lub innych stosownych postanowień prawa międzynarodowego lub prawa któregokolwiek z państw członkowskich zapewniającego wyższy poziom ochrony".

Zalecenie Komisji

16 Motywy 1, 6, 7, 11 i 13 zalecenia Komisji są sformułowane następująco:

„(1) Celem niniejszego zalecenia jest zachęcenie państw członkowskich do wzmocnienia praw procesowych wszystkich podejrzanych lub oskarżonych, którzy nie są w stanie zrozumieć postępowania karnego i skutecznie w nim uczestniczyć ze względu na swój wiek, stan umysłowy lub fizyczny bądź niepełnosprawność (»osoby wymagające szczególnego traktowania«).

[…]

(6) Natychmiastowe zidentyfikowanie i uznanie szczególnie trudnej sytuacji podejrzanego lub oskarżonego w postępowaniu karnym ma kluczowe znaczenie. W tym celu funkcjonariusze policji, organy ścigania lub organy sądowe powinny przeprowadzić wstępną ocenę. Właściwe organy powinny mieć również możliwość zwrócenia się do niezależnego eksperta o ocenę powagi szczególnie trudnej sytuacji, potrzeb osoby wymagającej szczególnego traktowania oraz adekwatności wszelkich środków podjętych lub przewidzianych wobec osoby wymagającej szczególnego traktowania.

(7) Podejrzani lub oskarżeni lub ich adwokaci powinni mieć prawo do zakwestionowania, zgodnie z prawem krajowym, oceny ich potencjalnej szczególnie trudnej sytuacji w postępowaniu karnym, zwłaszcza jeśli taka ocena oznaczałaby znaczne utrudnienie lub ograniczenie korzystania z przysługujących im praw podstawowych. Prawo to nie pociąga za sobą zobowiązania państw członkowskich do zapewnienia szczególnego postępowania odwoławczego, odrębnego mechanizmu lub postępowania skargowego, w ramach których można zaskarżyć takie zaniechanie lub odmowę.

[…]

(11) Osoby, które uznaje się za znajdujące się w szczególnie trudnej sytuacji, nie są w stanie śledzić przebiegu i zrozumieć postępowania karnego. Aby zapewnić poszanowanie praw tych osób do rzetelnego procesu sądowego, należy uniemożliwić im zrzeczenie się prawa do adwokata.

[…]

(13) Osoby wymagające szczególnego traktowania nie zawsze są w stanie zrozumieć treść przesłuchań policyjnych, którym są poddawane. Aby uniknąć kwestionowania treści przesłuchania, a tym samym jego niepotrzebnego powtarzania, przesłuchania należy nagrywać w formie zapisu audiowizualnego".

17 Punkt 4 tego zalecenia znajduje się w jego sekcji 2, zatytułowanej „Identyfikacja osób wymagających szczególnego traktowania". Zgodnie z tym pkt 4:

„Należy bez zwłoki zidentyfikować osoby wymagające szczególnego traktowania i uznać ich szczególne potrzeby. Państwa członkowskie powinny zapewnić wszystkim właściwym organom możliwość korzystania z badań lekarskich przeprowadzanych przez niezależnego eksperta w celu zidentyfikowania osób wymagających szczególnego traktowania oraz ustalenia powagi ich szczególnie trudnej sytuacji oraz ich szczególnych potrzeb. Wspomniany ekspert może wydać uzasadnioną opinię dotyczącą adekwatności środków podjętych lub przewidzianych wobec osób wymagających szczególnego traktowania".

18 Sekcja 3 tego zalecenia, zatytułowana „Prawa osób wymagających szczególnego traktowania", obejmuje 10 części, z których cztery noszą tytuły: „Niedyskryminacja", „Domniemanie szczególnie trudnej sytuacji", „Prawo dostępu do adwokata" i „Nagrywanie przesłuchań". Punkt 6 tego zalecenia, zamieszczony w pierwszej z tych czterech części, jest zredagowany następująco:

„Prawa procesowe przyznane osobom wymagającym szczególnego traktowania powinny być przestrzegane w toku całego postępowania karnego z uwzględnieniem charakteru i powagi szczególnie trudnej sytuacji tych osób".

19 Punkt 7 zalecenia Komisji, zamieszczony w części zatytułowanej „Domniemanie szczególnie trudnej sytuacji", przewiduje:

„Państwa członkowskie powinny wprowadzić domniemanie szczególnie trudnej sytuacji, zwłaszcza wobec osób ze znacznie obniżoną sprawnością psychiczną, intelektualną, fizyczną lub sensoryczną lub osób cierpiących na chorobę psychiczną lub zaburzenia funkcji poznawczych, które utrudniają im zrozumienie postępowania i skuteczne uczestnictwo w postępowaniu".

20 Zgodnie z pkt 11 tego zalecenia, figurującym w części zatytułowanej „Prawo dostępu do adwokata”:

„Jeżeli osoba wymagająca szczególnego traktowania nie jest w stanie zrozumieć i śledzić przebiegu postępowania, nie może się ona zrzec prawa dostępu do adwokata zgodnie z [dyrektywą 2013/48]”.

21 Punkt 13 zalecenia Komisji, zamieszczony w części zatytułowanej „Nagrywanie przesłuchań”, przewiduje:

„Każde przesłuchanie osoby wymagającej szczególnego traktowania na etapie postępowania przygotowawczego powinno być nagrywane w formie zapisu audiowizualnego”.

Prawo polskie

22 Zgodnie z art. 6 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jednolity Dz.U. z 2022 r. poz. 1375), w wersji mającej zastosowanie w sprawie karnej w postępowaniu głównym (zwanego dalej „k.p.k.”), oskarżonemu przysługuje prawo do obrony, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy, o czym należy go pouczyć.

23 Artykuł 79 § 1 k.p.k. przewiduje, że w postępowaniu karnym oskarżony musi mieć obrońcę, jeżeli zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy jego zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem nie była w czasie popełnienia tego czynu wyłączona lub w znacznym stopniu ograniczona (pkt 3) oraz gdy zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy stan jego zdrowia psychicznego pozwala na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny (pkt 4). Artykuł 79 § 3 k.p.k. stanowi ponadto, że wypadkach, o których mowa w szczególności w art. 79 § 1 k.p.k., udział obrońcy jest obowiązkowy w rozprawie oraz w tych posiedzeniach, w których obowiązkowy jest udział oskarżonego.

24 Zgodnie z art. 168a k.p.k. dowodu nie można uznać za niedopuszczalny wyłącznie na tej podstawie, że został uzyskany z naruszeniem przepisów postępowania lub za pomocą czynu zabronionego, o którym mowa w art. 1 § 1 kodeksu karnego, chyba że dowód został uzyskany w związku z pełnieniem przez funkcjonariusza publicznego obowiązków służbowych, w wyniku: zabójstwa, umyślnego spowodowania uszczerbku na zdrowiu lub pozbawienia wolności.

25 Artykuł 300 k.p.k. dotyczy prawa podejrzanego do informacji. Na tej podstawie przed pierwszym przesłuchaniem należy pouczyć podejrzanego o jego uprawnieniach: do składania wyjaśnień, do odmowy składania wyjaśnień lub odmowy odpowiedzi na pytania, do informacji o treści zarzutów i ich zmianach, do składania wniosków o dokonanie czynności śledztwa lub dochodzenia, do korzystania z pomocy obrońcy, w tym do wystąpienia o obrońcę z urzędu w określonych wypadkach, o czym należy go pouczyć, do końcowego zaznajomienia z materiałami postępowania przygotowawczego, jak również o uprawnieniach określonych w art. 301 k.p.k., oraz o obowiązkach i konsekwencjach wskazanych w art. 74 k.p.k. Podejrzany powinien otrzymać pouczenie na piśmie i potwierdzić podpisem otrzymanie pouczenia.

26 Zgodnie z art. 301 k.p.k. na żądanie podejrzanego należy przesłuchać go z udziałem ustanowionego obrońcy. Niestawiennictwo obrońcy nie tamuje przesłuchania.

27 Na podstawie art. 344a k.p.k. sąd, do którego wpłynęła sprawa, przekazuje ją prokuratorowi w celu uzupełnienia śledztwa lub dochodzenia, jeżeli akta sprawy wskazują na istotne braki tego postępowania, zwłaszcza na potrzebę poszukiwania dowodów, zaś dokonanie niezbędnych czynności przez sąd powodowałoby znaczne trudności. Przekazując sprawę prokuratorowi, sąd ten wskazuje kierunek uzupełnienia, a w razie potrzeby także odpowiednie czynności, jakie należy przedsięwziąć. Na postanowienie to służy stronom zażalenie.

Postępowanie główne i pytania prejudycjalne

28 Przed Sądem Rejonowym we Włocławku (Polska), będącym sądem odsyłającym w niniejszej sprawie, toczy się postępowanie karne wszczęte przeciwko K.P.

29 Zgodnie z informacjami udzielonymi przez sąd odsyłający postępowanie karne zostało wszczęte w następującym kontekście: W dniu 22 lipca 2022 r. policjanci, poinformowani o kolizji drogowej z udziałem dwóch pojazdów, wylegitymowali K.P. Przebywał on na zewnątrz swego pojazdu, był nerwowy i wypowiadał się niejasno i niespójnie.

30 Policjanci zażądali, by wydał im wszelkie znajdujące się przy nim przedmioty, których posiadanie może być zabronione. K.P. wyjął z saszetki torebki foliowe z zawartością białego proszku i zielonego suszu. Substancje te zatrzymano, a następnie zidentyfikowano jako substancje mogące być, odpowiednio, amfetaminą i marihuaną.

31 Po wylegitymowaniu K.P. został zatrzymany i przewieziony do szpitala, gdzie pobrano mu krew do badań na zawartość środków odurzających. Przedstawiono mu zarzut posiadania środka odurzającego i substancji psychotropowej.

32 K.P. został pouczony o prawie do korzystania z pomocy obrońcy, w tym o prawie do obrońcy z urzędu, jeżeli jego sytuacja materialna nie pozwala mu na ustanowienie obrońcy z wyboru. Pouczono go też o prawie do składania wyjaśnień, do odmowy składania wyjaśnień i odmowy odpowiedzi na pytania. W protokole przesłuchania znajduje się adnotacja policjanta, że „według oświadczenia [K.P.] jest zdrowy, nie leczy ani nie leczył się psychiatrycznie, odwykowo ani neurologicznie”.

33 K.P. nie zrzekł się prawa do korzystania z pomocy obrońcy, ale też nie zgłosił żądania kontaktu z adwokatem. Brak jest dowodu świadczącego o dokonaniu przez policjanta badania K.P., czy w momencie przesłuchania znajdował się on w stanie po użyciu środka lub substancji ograniczających zdolność postrzegania bądź odtwarzania, czy znajdował się pod wpływem działania narkotyków.

34 Substancje, które K.P. posiadał i które zostały zatrzymane, jak również próbki jego krwi pobrane w szpitalu, zostały zbadane przez biegłego. Z uwagi na stężenie amfetaminy w tych próbkach uznano, że w momencie pobrania krwi K.P. znajdował się w stanie „pod wpływem środka działającego podobnie do alkoholu”. W dniu 7 sierpnia 2022 r. przedstawiono mu również zarzut kierowania pojazdem pod wpływem środka działającego podobnie do alkoholu.

35 Postanowienie o przedstawieniu zarzutów ogłoszono mu w dniu 14 października 2022 r. w szpitalu na oddziale psychiatrycznym, na którym przebywał. Przesłuchano go bez obecności obrońcy, przy czym prokurator nie występował o udział obrońcy wyznaczonego z urzędu. Przesłuchanie to nie było też rejestrowane w postaci zapisu audiowizualnego.

36 Przed tym przesłuchaniem w dniu 22 sierpnia 2022 r. lekarz psychiatra, która wcześniej leczyła K.P., podczas własnego przesłuchania zeznała, że stan psychiczny K.P., to jest nasilenie objawów choroby psychicznej, uniemożliwia przeprowadzenie z jego udziałem czynności procesowych, a stan taki może się utrzymywać co najmniej kilka tygodni. Z dokumentacji medycznej K.P., przesłanej prokuratorowi na jego żądanie w dniu 23 września 2022 r., wynika ponadto, że w okresie od 30 czerwca 2021 r. do 22 lipca 2022 r. K.P. przebywał kilkakrotnie w szpitalu psychiatrycznym w celu leczenia schizofrenii i zaburzeń schizoafektywnych. Wynika z niej również, że u K.P. wstępnie zdiagnozowano zaburzenia psychiczne i zaburzenia spowodowane naprzemiennym przyjmowaniem środków narkotycznych i psychoaktywnych oraz zaburzenia psychiczne psychotyczne.

37 W dniu 15 grudnia 2022 r. do sądu odsyłającego wpłynął akt oskarżenia.

38 W dniu 28 lutego 2023 r. sąd odsyłający, na podstawie art. 344a § 1 k.p.k. postanowił przekazać sprawę prokuratorowi celem uzupełnienia dochodzenia poprzez przesłuchanie K.P. w obecności obrońcy oraz uzyskanie opinii biegłych psychiatrów na okoliczności związane ze stanem zdrowia psychicznego K.P. w chwili czynu i w czasie wszczętego przeciwko niemu postępowania karnego.

39 W następstwie zażalenia prokuratora Sąd Okręgowy we Włocławku (Polska) uchylił jednak to postanowienie. Sprawa została przekazana sądowi odsyłającemu celem dalszego prowadzenia postępowania.

40 Sąd ten wskazuje, że w jego trakcie stwierdził on między innymi, że w toku dochodzenia nie przeprowadzono procesowo indywidualnej oceny w celu sprawdzenia, czy K.P. znajduje się w szczególnie trudnej sytuacji wymagającej wyznaczenia adwokata z urzędu. Nie ustalono również, czy stan jego zdrowia psychicznego pozwala mu na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny.

41 Sąd odsyłający wywodzi stąd, że K.P. został pozbawiony, po pierwsze, minimalnej ochrony, przysługującej mu na podstawie dyrektywy 2016/1919 jako podejrzanemu i osobie potencjalnie wymagającej szczególnego traktowania, oraz, po drugie, praw przysługujących wszystkim podejrzanym na mocy dyrektyw 2012/13 i 2013/48. Chodzi tu głównie o zagwarantowanie prawa do obrońcy osobom, wobec których zachodzi domniemanie szczególnie trudnej sytuacji, a także o prawo tych osób do korzystania z pomocy prawnej już od momentu skierowania wobec nich podejrzenia dokonania czynu zabronionego.

42 Zdaniem sądu odsyłającego sytuacja ta wynika z braku prawidłowej i całościowej implementacji tych dyrektyw oraz z braku wdrożenia zaleceń Komisji do polskiego porządku prawnego. Należałoby zatem w pierwszej kolejności ustalić, czy mające znaczenie przepisy wyżej wymienionych dyrektyw spełniają kryteria bezpośredniej skuteczności.

43 Sąd odsyłający zauważa ponadto, że obowiązujące przepisy postępowania karnego nie oferują dostatecznie precyzyjnie określonych rozwiązań gwarantujących osobie objętej zakresem stosowania dyrektyw 2013/48 i 2016/1919 pełni przewidzianych w nich praw, jak prawo niezwłocznego dostępu do adwokata, prawo skorzystania z pomocy obrońcy już na najwcześniejszym etapie postępowania przygotowawczego czy prawo do bezzwłocznej identyfikacji potrzeb osoby przed przystąpieniem do czynności przesłuchania w charakterze podejrzanego. W braku możliwości dokonania wykładni tych przepisów w sposób zgodny z prawem Unii sąd odsyłający chciałby w drugiej kolejności ustalić, czy nie tylko sądy krajowe, lecz – szerzej – wszystkie organy ścigania mają obowiązek odstąpić od stosowania tych przepisów.

44 We wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym sąd odsyłający wskazuje w trzeciej kolejności, że zmierza do „ustalenia skutecznego środka naprawczego", zdatnego do wyeliminowania skutków naruszenia praw, które powinny były przysługiwać podejrzanemu na wcześniejszych etapach postępowania na podstawie dyrektywy 2016/1919. W tym kontekście powołuje się on na art. 8 tej dyrektywy i na art. 12 dyrektywy 2013/48, jak również na orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

45 W czwartej kolejności sąd odsyłający stawia sobie pytanie dotyczące sytuacji podejrzanego lub oskarżonego zidentyfikowanego jako osoba wymagająca szczególnego traktowania, której powinna być niezwłocznie udzielona pomoc prawna zgodnie z dyrektywą 2016/1919. Sąd ten zastanawia się, czy organy krajowe, takie jak prokurator, uczestniczące w procesie karnym na etapie postępowania przygotowawczego, którym kierują, mają obowiązek zapewnić skuteczną ochronę prawną przysługującą na podstawie tej dyrektywy, gdy czyn będący przedmiotem tego postępowania jest zagrożony karą pozbawienia wolności. Skuteczne stosowanie prawa Unii wymaga poza tym niezależności i bezstronności sądów, ale także organów prokuratury prowadzących postępowania karne w sprawach z elementem prawa Unii.

46 W tych okolicznościach Sąd Rejonowy we Włocławku postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:

„1) Czy art. 2 ust. 1 lit. b) i art. 4 ust. 5 oraz art. 9 w zw. z motywem 18, 19, 24 i 27 [dyrektywy 2016/1919] w związku z treścią art. 3 ust. 2 lit. a) i [b] i art. 3 ust. 3 lit. a) [dyrektywy 2013/48] w interpretacji ukierunkowanej treścią określoną w [pkt 6, 7, 11, 13 zalecenia Komisji] należy interpretować w ten sposób, że wprowadzają one normę bezpośrednio skuteczną i bezwzględnie obowiązującą, która czyni niedopuszczalnym przeprowadzenie czynności w postaci przesłuchania osoby wymagającej szczególnego traktowania lub osoby znajdującej się w szczególnie trudnej sytuacji bez udziału obrońcy w sytuacji zaistnienia obiektywnych przesłanek faktycznych do przyznania pomocy prawnej, gdy jednocześnie organ postępowania przygotowawczego zaniecha przyznania pomocy prawnej z urzędu (także doraźnej lub tymczasowej) bez zbędnej zwłoki i przed przesłuchaniem danej osoby (osoby wymagającej szczególnego traktowania in concreto) przez policję, inny organ ścigania lub przez organ sądowy, lub przed przeprowadzeniem konkretnych czynności dochodzeniowo-śledczych lub dowodowych[?]

2) Czy art. 2 ust. 1 lit. b) i art. 4 ust. 5 oraz art. 9 w zw. z motywem 18, 19, 24 i 27 [dyrektywy 2016/1919] w związku z treścią art. 1 ust. 2 dyrektywy 2016/1919 w interpretacji ukierunkowanej treścią [pkt 6, 7, 11, 13 zalecenia Komisji] należy interpretować w ten sposób, że brak identyfikacji procesowej potencjalnie szczególnej sytuacji lub uznania osoby za wymagającą szczególnego traktowania i brak możliwości zakwestionowania oceny ich potencjalnej szczególnie trudnej sytuacji oraz przyznania osobie takiej obrońcy z urzędu bez zbędnej zwłoki nie jest dopuszczalne w żadnym przypadku w sprawach o czyny zabronione zagrożone karą pozbawienia wolności, a okoliczności zaniechania identyfikacji i przyznania obrońcy z urzędu muszą być wprost stwierdzone w zaskarżalnej co do zasady decyzji o przystąpieniu do przesłuchania pod nieobecność adwokata[?]

3) Czy art. 2 ust. 1 lit. b) i art. 4 ust. 5 oraz art. 9 w zw. z motywem 18, 19, 24 i 27 [dyrektywy 2016/1919] w związku z treścią art. 1 ust. 2 [dyrektywy 2016/1919] w interpretacji ukierunkowanej treścią [pkt 6, 7, 11, 13 zalecenia Komisji] należy interpretować w ten sposób, że brak wprowadzenia przez państwo członkowski[e] w ramy postępowania karnego domniemania szczególnie trudnej sytuacji należy interpretować w ten

sposób, że uniemożliwia to podejrzanemu korzystanie z gwarancyjnego charakteru art. 9 [dyrektywy 2016/1919] w interpretacji ukierunkowanej treścią [pkt 11 zalecenia Komisji], a co za tym idzie – organy wymiaru sprawiedliwości obowiązane są w takiej sytuacji do bezpośredniego stosowania przepisów dyrektywy[?]

4) Na wypadek odpowiedzi twierdzącej na co najmniej jedno z pytań [od pierwszego do trzeciego] – czy wymienione w tych pytaniach przepisy obu dyrektyw należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie przepisom krajowym, takim jak:
   a) art. 301 [zdanie drugie] k.p.k., zgodnie z którym wyłącznie na żądanie podejrzanego przesłuchuje się go z udziałem ustanowionego obrońcy, a niestawiennictwo obrońcy na przesłuchanie podejrzanego nie tamuje przesłuchania[;]
   b) art. 79 § 1 pkt 3 i 4 k.p.k., zgodnie z którym w postępowaniu karnym oskarżony (podejrzany) musi mieć obrońcę, jeżeli zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy jego zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem nie była w czasie popełnienia tego czynu wyłączona lub w znacznym stopniu ograniczona oraz gdy zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy stan jego zdrowia psychicznego pozwala na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny[?]

5) Czy art. 3 ust. 2 lit. a) w zw. z art. 3 ust. 3 lit. b) [dyrektywy 2013/48] w powiązaniu z zasadą pierwszeństwa i bezpośredniej skuteczności dyrektyw nakładają na organy postępowania przygotowawczego, sądy oraz wszelkie organy państwa [obowiązek] pominięcia przepisów prawa krajowego niezgodnych z dyrektywą, takich jak wymienione w pytaniu [czwartym], a w konsekwencji – wobec upływu terminu implementacji – do zastąpienia normy krajowej ww. bezpośrednio skutecznymi normami dyrektywy[?]

6) Czy art. 2 ust. 1 lit. b) i art. 4 ust. 5 oraz art. 9 w zw. z motywem 19, 24 i 27 [dyrektywy 2016/1919] należy interpretować w ten sposób, że w braku podjęcia decyzji o przyznaniu lub w przypadku zaniechania przyznania pomocy prawnej z urzędu osobie wymagającej szczególnego traktowania lub osobie, co do której zachodzi domniemanie szczególnie trudnej sytuacji zgodnie z treścią [pkt 7 zalecenia Komisji], a następnie wobec dokonania z udziałem takiej osoby czynności dochodzeniowo-śledczych przez organ policji lub inny organ ścigania, w tym czynności, której nie można powtórzyć przed Sądem, sąd krajowy rozpoznający sprawę w postępowaniu karnym, jak również wszelkie inne organy państwa sprawujące wymiar sprawiedliwości w postępowaniu karnym (a więc – organy postępowania przygotowawczego) zobligowane są do pominięcia przepisów prawa krajowego niezgodnych z dyrektywą, takich jak wymienione w pytaniu [czwartym], a w konsekwencji – wobec upływu terminu implementacji – do zastąpienia normy krajowej ww. bezpośrednio skutecznymi normami dyrektywy nawet w przypadku gdy osoba taka po zakończeniu dochodzeni[a] (lub śledztwa) i złożeniu przez oskarżyciela publicznego aktu oskarżenia do Sądu ustanowiła obrońcę z wyboru[?]

7) Czy art. 2 ust. 1 lit. b) i art. 4 ust. 5 oraz art. 9 w zw. z motywem 19, 24 i 27 [dyrektywy 2016/1919] w związku z treścią art. 1 ust. 2 [dyrektywy 2016/1919] w interpretacji ukierunkowanej treścią [pkt 6, 7, 11, 13 zalecenia Komisji] należy interpretować w ten sposób, że państwo członkowskie zobowiązane jest zagwarantować natychmiastową identyfikację i uznanie szczególnie trudnej sytuacji podejrzanego oraz pomoc prawną z urzędu podejrzanym lub oskarżonym w postępowaniu karnym, co do których zachodzi domniemanie szczególnie trudnej sytuacji, lub osób wymagających szczególnego traktowania, a pomoc ta ma charakter obligatoryjny nawet w sytuacji braku zwrócenia się przez właściwy organ do niezależnego eksperta o ocenę powagi szczególnie

trudnej sytuacji, potrzeb osoby wymagającej szczególnego traktowania oraz adekwatności wszelkich środków podjętych lub przewidzianych wobec osoby wymagającej szczególnego traktowania aż do czasu dokonania prawidłowej oceny dokonanej przez niezależnego eksperta[?]

8) Na wypadek odpowiedzi twierdzącej na pytanie [siódme] – czy ww. przepisy dyrektywy [2016/1919] i [zalecenia Komisji] należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie przepisom krajowym, takim jak art. 79 § 1 pkt 3 i 4 k.p.k., zgodnie z którym w postępowaniu karnym oskarżony musi mieć obrońcę tylko, jeśli zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy jego zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem nie była w czasie popełnienia tego czynu wyłączona lub w znacznym stopniu ograniczona oraz gdy zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy stan jego zdrowia psychicznego pozwala na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny[?]

9) Czy art. 2 ust. 1 lit. b) i art. 4 ust. 5 oraz art. 9 w zw. z motywem 19, 24 i 27 [dyrektywy 2016/1919] w związku z treścią art. 1 ust. 2 [dyrektywy 2016/1919] w interpretacji ukierunkowanej treścią [pkt 6, 7, 11, 13 zalecenia Komisji] oraz zasadę domniemania szczególnie trudnej sytuacji należy interpretować w ten sposób, że właściwe organy (prokuratura, policja), najpóźniej przed pierwszym przesłuchaniem osoby podejrzanej przez policję lub inny właściwy organ, powinny niezwłocznie dokonać procesowej identyfikacji i uznania szczególnie trudnej sytuacji podejrzanego w postępowaniu karnym i zagwarantować mu udzielenie pomocy prawnej lub pomocy doraźnej (tymczasowej) oraz odstąpić od przesłuchania podejrzanego aż do momentu ustanowienia pomocy prawnej z urzędu lub udzielenia osobie pomocy doraźnej (tymczasowej)[?]

10) W przypadku odpowiedzi pozytywnej na pytanie [dziewiąte], czy art. 2 ust. 1 lit. b) i art. 4 ust. 5 oraz art. 9 w zw. z motywem 19, 24 i 27 [dyrektywy 2016/1919] w związku z treścią art. 1 ust. 2 [dyrektywy 2016/1919] w interpretacji ukierunkowanej treścią [pkt 6, 7, 11, 13 zalecenia Komisji] należy interpretować w ten sposób, że nakłada on na państwa członkowskie obowiązek wyraźnego określenia w swoim prawie krajowym powodów i kryteriów odstępstw od natychmiastowej identyfikacji i uznania szczególnie trudnej sytuacji podejrzanego w postępowaniu karnym oraz zagwarantowania mu udzielenia pomocy prawnej lub pomocy doraźnej (tymczasowej), zaś ewentualne wszelkie odstępstwa powinny być proporcjonalne, ograniczone w czasie i nie powinny naruszać zasady rzetelności postępowania, a przy tym powinny one przybrać formę procesową decyzji w sprawie zezwolenia na czasowe odstępstwo, od której co do zasady powinno przysługiwać uprawnienie strony do żądania poddania tej decyzji ocenie sądu[?]

11) Czy art. 19 ust. 1 akapit drugi TUE i art. 47 [Karty] w związku z art. 3 ust. 2 lit. a) i art. 3 ust. 3 lit. a) i b) [dyrektywy 2013/48] w związku z art. 1 ust. 2 i motywem 27 oraz w związku z art. 8 [dyrektywy 2016/1919] należy interpretować w ten sposób, że w sytuacji braku przyznania przez organ procesowy i określenia przyczyn zaniechania decyzji o przyznaniu pomocy prawnej z urzędu osobie, co do której zachodzi domniemanie szczególnie trudnej sytuacji lub/i wymagających szczególnego traktowania (zgodnie z treścią [pkt 7 i 11 zalecenia Komisji]), osoba taka ma prawo do efektywnego środka prawnego, a za taki uznać należy instytucję prawa procesowego krajowego przewidzianą w art. 344a k.p.k., nakazującą zwrot sprawy prokuratorowi w celu:
   a) przeprowadzenia przez organ postępowania przygotowawczego identyfikacji i uznania szczególnie trudnej sytuacji podejrzanego w postępowaniu karnym;

b) umożliwienia podejrzanemu konsultacji z obrońcą przed przystąpieniem do przesłuchania;
c) przeprowadzenia przesłuchania podejrzanego w obecności obrońcy z rejestracją audiowizualną samego przesłuchania;
d) umożliwienia obrońcy zaznajomienia z aktami postępowania i złożenia ewentualnych wniosków dowodowych przez osobę wymagającą szczególnego traktowania i adwokata ustanowionego z urzędu lub adwokata ustanowionego przez podejrzanego[?]

12) Czy art. 4 [Karty] w związku z art. 6 ust. 1 i 2 TUE oraz art. 6 ust. 3 TUE w związku z art. 3 [EKPC] w związku z domniemaniem szczególnie trudnej sytuacji zgodnie z treścią [pkt 7 zalecenia Komisji] należy interpretować w ten sposób, że przesłuchanie podejrzanego przez policjanta lub inną osobę uprawnioną do dokonania czynności dochodzeniowo-śledczej w warunkach szpitala psychiatrycznego bez uwzględnienia stanu niepewności i w warunkach szczególn[ie] ograniczonej swobody wypowiedzeni[a] się i swoistej bezbronności psychicznej i pod nieobecność adwokata stanowi nieludzkie traktowanie i jako takie dyskwalifikuje w ogóle taką czynność procesową przesłuchania jako sprzeczną z prawami podstawowymi Unii[?]

13) W przypadku odpowiedzi twierdzącej na pytanie [dwunaste], czy przepisy powołane w pytaniu [dwunastym] należy interpretować w ten sposób, że uprawniają one (względnie – zobowiązują) sąd krajowy rozpoznający sprawę w postępowaniu karnym – objętą zakresem stosowania [dyrektywy 2016/1919] w związku z [pkt 7 zalecenia Komisji] oraz zakresem stosowania [dyrektywy 2013/48] – ale też wszelkie inne organy postępowania karnego podejmujące czynności procesowe w sprawie do pominięcia przepisów prawa krajowego niezgodnych z dyrektywą, w tym w szczególności do pominięcia art. 168a k.p.k., a w konsekwencji – wobec upływu terminu implementacji – do zastąpienia normy krajowej ww. bezpośrednio skutecznymi normami [tej] dyrektywy nawet w przypadku, gdy osoba taka po zakończeniu dochodzeni[a] (lub śledztwa) i złożeniu przez oskarżyciela publicznego aktu oskarżenia do sądu ustanowiła obrońcę z wyboru[?]

14) Czy art. 2 ust. 1 lit. b) i art. 4 ust. 5 oraz art. 9 w zw. z motywem 19, 24 i 27 [dyrektywy 2016/1919] w powiązaniu z art. 3 ust. 2 lit. [a)–c)] oraz art. 3 ust. 3 lit. b) [dyrektywy 2013/48] w związku z art. 19 ust. 1 akapit drugi TUE oraz zasadę efektywności w prawie Unii Europejskiej należy interpretować w ten sposób, że prokurator, działając na etapie postępowania przygotowawczego w sprawie karnej, zobligowany jest działać z pełnym poszanowaniem wymogów dyrektyw[y] 2016/1919 wywierających bezpośredni skutek i tym samym – zapewnić, aby podejrzany lub oskarżony objęty ochroną ww. dyrektywy w postępowaniu zapewnioną miał skuteczną ochronę prawną począwszy od najwcześniejszego spośród następujących terminów:
a) przed ich przesłuchaniem przez policję lub inny organ ścigania lub organ sądowy;
b) w momencie prowadzenia przez organy ścigania lub inne właściwe organy czynności dochodzeniowych lub innych czynności dowodowych zgodnie z art. 3 ust. 3 lit. c) [dyrektywy 2013/48][;]
c) niezwłocznie po pozbawieniu wolności (przez co należy rozumieć także pobyt w szpitalu psychiatrycznym), a w razie konieczności – zobowiązany jest on do pominięcia ewentualnych zarządzeń przełożonych prokuratorów, jeśli przekonany jest, iż zastosowanie się do nich spowodowałoby uszczerbek dla skutecznej ochrony podejrzanego, wobec którego zachodzi domniemanie szczególnego traktowania i szczególnie trudnej sytuacji, w tym dla jego prawa do rzetelnego procesu lub dla innego prawa przyznanego mu dyrektywą 2016/1919 w powiązaniu z dyrektywą 2013/48[?]

15) W przypadku odpowiedzi pozytywnej na pytanie [czternaste] – czy art. 19 ust. 1 akapit drugi TUE określający zasadę efektywnej ochrony prawnej, w związku z zasadą poszanowania państwa prawnego zgodnie z jej wykładnią dokonaną w orzecznictwie Trybunału [vide wyrok z dnia 27 maja 2019 r., OG i PI (Prokuratury w Lubece i w Zwickau), C-508/18 i C-82/19 PPU, EU:C:2019:456], a także czy zasadę niezawisłości sędziowskiej określoną w art. 19 ust. 1 akapit drugi TUE i art. 47 [Karty] zgodnie z wykładnią dokonaną w orzecznictwie Trybunału (vide: wyrok z dnia 27 lutego 2018 r., Associação Sindical dos Juízes Portugueses, C-64/16, EU:C:2018:117), należy interpretować w ten sposób, że zasady te ze względu na możliwość wydawania wiążących poleceń prokuratorom niższego szczebla przez Prokuratora Generalnego lub przełożonych prokuratur zobowiązujące prokuratorów niższego szczebla do pomijania bezpośrednio skutecznych przepisów unijnych lub utrudniające ich stosowanie stoją na przeszkodzie ustawodawstwu krajowemu, które wskazuje na bezpośrednią zależność prokuratury od organu wykonawczego, tj. Ministra Sprawiedliwości, a także stoją na przeszkodzie istnieniu uregulowań krajowych, które ograniczają niezależność prokuratora w zakresie stosowania prawa Unii, a w szczególności […] art. 1 § 2, art. 3 § 1 pkt 1 i pkt 3 oraz art. 7 § 1–6 i § 8, a także art. 13 § 1 i 2 ustawy z dnia 28 stycznia 2016 r. – Prawo o prokuraturze, których treść wskazuje na to, że Minister Sprawiedliwości, będący jednocześnie Prokuratorem Generalnym i naczelnym organem prokuratury ma prawo wydawać polecenia wiążące prokuratorom niższego rzędu również w zakresie ograniczającym lub utrudniającym bezpośrednie stosowanie prawa Unii[?]”.

W przedmiocie postępowania przed Trybunałem

47 Sąd odsyłający zwrócił się do Trybunału także o rozpoznanie niniejszej sprawy w trybie przyspieszonym, przewidzianym w art. 105 § 1 regulaminu postępowania przed Trybunałem. Postanowieniem z dnia 8 listopada 2023 r., Barało (C-530/23, EU:C:2023:927) prezes Trybunału, po zapoznaniu się ze stanowiskiem sędzi sprawozdawczyni i rzecznik generalnej, oddalił ten wniosek.

W przedmiocie pytań prejudycjalnych

48 Pytania przedłożone przez sąd odsyłający dotyczą zasadniczo wykładni kilku przepisów dyrektyw 2013/48 i 2016/1919. Poprzez te pytania sąd odsyłający zmierza zasadniczo do ustalenia zakresu prawa dostępu do adwokata i prawa do pomocy prawnej z urzędu przysługujących osobie wymagającej szczególnego traktowania.

49 Jednakże wątpliwości dotyczące szeregu pojęć prawa Unii oraz różnych aspektów proceduralnych, takich jak ustalenie bezpośredniej skuteczności niektórych przepisów dyrektyw 2013/48 i 2016/1919 lub ewentualny obowiązek ustanowienia środków naprawczych, jaki miałyby nakładać te dyrektywy, uzupełniają główny przedmiot wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym i pokrywają się w treści poszczególnych pytań prejudycjalnych.

50 Zważywszy na sposób, w jaki wszystkie te pytania są ze sobą powiązane, należy zbadać łącznie, w pierwszej kolejności, pytania od pierwszego do dziesiątego, trzynaste i czternaste w zakresie, w jakim dotyczą one zakresu prawa dostępu do adwokata i prawa do pomocy prawnej z urzędu przysługujących osobie wymagającej szczególnego traktowania, a także konsekwencji ewentualnego braku zgodności ustawodawstwa krajowego z obowiązkami wynikającymi z dyrektyw 2013/48 i 2016/1919, w drugiej kolejności – pytania drugie, dziesiąte i jedenaste

w zakresie, w jakim dotyczą wymogu istnienia skutecznego środka naprawczego w przypadku naruszenia praw przewidzianych w tych dyrektywach, a także dopuszczalności dowodów, w trzeciej kolejności – pytanie dwunaste, i wreszcie, w czwartej kolejności – pytanie piętnaste.

W przedmiocie pytań od pierwszego do dziesiątego, trzynastego i czternastego w zakresie, w jakim dotyczą one zakresu prawa dostępu do adwokata i prawa do pomocy prawnej z urzędu przysługujących osobie wymagającej szczególnego traktowania, a także konsekwencji ewentualnego braku zgodności ustawodawstwa krajowego z obowiązkami wynikającymi z dyrektyw 2013/48 i 2016/1919

51 Poprzez pytania od pierwszego do dziesiątego, trzynaste i czternaste sąd odsyłający zmierza zasadniczo do ustalenia, czy art. 1 ust. 2, art. 2 ust. 1 lit. b), art. 4 ust. 5 i art. 9 dyrektywy 2016/1919 w związku z art. 3 ust. 2 lit. a)–c) oraz z art. 3 ust. 3 lit. a) i b) dyrektywy 2013/48 należy interpretować w ten sposób, że państwa członkowskie są zobowiązane, po pierwsze, do zapewnienia, aby szczególnie trudna sytuacja oskarżonego lub podejrzanego została zidentyfikowana i uznana, zanim ten oskarżony lub podejrzany zostaną przesłuchani w ramach postępowania karnego lub przed przeprowadzeniem konkretnych czynności dochodzeniowo-śledczych lub dowodowych ich dotyczących, a po drugie, do zagwarantowania im dostępu do adwokata w ramach pomocy prawnej z urzędu do celów tego postępowania.

52 W pytaniach tych sąd odsyłający porusza szereg kwestii, które należy kolejno zbadać. Przede wszystkim chodzi o określenie odpowiednich zakresów stosowania dyrektyw 2013/48 i 2016/1919 i sposobu, w jaki są one wzajemnie powiązane. Następnie należy zbadać zakres prawa dostępu do adwokata i prawa do pomocy prawnej osoby wymagającej szczególnego traktowania. Wreszcie, aby udzielić temu sądowi pełnej odpowiedzi, należy rozważyć konsekwencje ewentualnego braku zgodności ustawodawstwa krajowego z obowiązkami wynikającymi z dyrektyw 2013/48 i 2016/1919.

W przedmiocie odpowiednich zakresów stosowania dyrektyw 2013/48 i 2016/1919 oraz ich powiązania

53 Z art. 1 ust. 2 dyrektywy 2016/1919 wyraźnie wynika, że uzupełnia ona dyrektywę 2013/48, ponieważ prawo do pomocy prawnej z urzędu jest związane z korzystaniem z prawa dostępu do adwokata. Artykuł 2 ust. 1 lit. a)–c) dyrektywy 2016/1919 przewiduje ponadto, że ma ona zastosowanie do podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym, którzy mają prawo dostępu do adwokata na mocy dyrektywy 2013/48 i którzy bądź są pozbawieni wolności, bądź muszą mieć adwokata zgodnie z prawem Unii lub prawem krajowym, bądź też są zobowiązani do uczestniczenia w czynnościach dochodzeniowo-śledczych lub dowodowych lub mają prawo w nich uczestniczyć.

54 Natomiast art. 3 ust. 2 lit. a)–d) dyrektywy 2013/48 stanowi, że podejrzani i oskarżeni w postępowaniu karnym mają w każdym wypadku dostęp do adwokata w czterech sytuacjach. I tak prawo to należy im zagwarantować, po pierwsze, przed ich przesłuchaniem przez policję lub inny organ ścigania lub organ sądowy, po drugie, w momencie prowadzenia czynności dochodzeniowych lub dowodowych, po trzecie, niezwłocznie po pozbawieniu wolności lub, po czwarte, w odpowiednim czasie, zanim stawią się przed właściwym sądem.

55 Z tych różnych przepisów wynika zatem, że wystąpienie zdarzeń wymienionych w art. 3 ust. 2 lit. a)–d) dyrektywy 2013/48 warunkuje nie tylko powstanie prawa dostępu do adwokata, ale także, równocześnie, możliwość stosowania dyrektywy 2016/1919 i ustanowione w niej prawo do pomocy prawnej z urzędu.

56 Ta równoczesność ochrony zapewnianej przez te dwie dyrektywy wynika również z art. 4 ust. 5 dyrektywy 2016/1919, który wyraźnie zobowiązuje państwa członkowskie do zapewnienia przyznania pomocy prawnej z urzędu bez zbędnej zwłoki, najpóźniej przed przesłuchaniem przez policję, inny organ ścigania lub organ sądowy, lub przed przeprowadzeniem czynności dochodzeniowo-śledczych lub dowodowych, o których mowa w art. 2 ust. 1 lit. c) tej dyrektywy.

57 Znaczenie przyznania pomocy prawnej z urzędu na wczesnym etapie znajduje potwierdzenie w motywie 24 wspomnianej dyrektywy. Wynika z niego, że tymczasowe zaangażowanie w procedurę przyznawania tej pomocy policji i organów ścigania powinno być możliwe, gdy – w pilnych przypadkach – zaangażowanie to jest konieczne dla przyznania wspomnianej pomocy prawnej z urzędu w odpowiednim czasie.

58 Artykuł 4 ust. 5 dyrektywy 2016/1919 realizuje zatem cel tej dyrektywy, który polega, jak wskazano w jej motywie 1, na zapewnieniu skuteczności prawa dostępu do adwokata zgodnie z dyrektywą 2013/48 poprzez umożliwienie podejrzanym i oskarżonym w postępowaniu karnym korzystania z pomocy adwokata finansowanej przez państwa członkowskie.

59 Prawo dostępu do adwokata jest bowiem podstawową zasadą, która powinna umożliwiać podejrzanym i oskarżonym wykonywanie ich prawa do obrony w sposób rzeczywisty i skuteczny. Dlatego też tacy podejrzani i oskarżeni powinni mieć dostęp do adwokata bez zbędnej zwłoki i, w każdym wypadku, począwszy od najwcześniejszego spośród czterech określonych zdarzeń wymienionych w art. 3 ust. 2 lit. a)–d) dyrektywy 2013/48, do których należy przesłuchanie przez policję (zob. podobnie wyrok z dnia 14 maja 2024 r., Stachev, C-15/24 PPU, EU:C:2024:399, pkt 47, 48). Wynika stąd, że – aby pomoc adwokata mogła być skuteczna – sama pomoc prawna z urzędu powinna zostać przyznana na wczesnym etapie postępowania (zob. analogicznie wyrok z dnia 19 września 2019 r., Rayonna prokuratura Lom, C-467/18, EU:C:2019:765, pkt 50).

W przedmiocie zakresu prawa dostępu do adwokata i prawa do pomocy prawnej z urzędu osoby wymagającej szczególnego traktowania

60 Co się tyczy sytuacji osób wymagających szczególnego traktowania, art. 13 dyrektywy 2013/48 i art. 9 dyrektywy 2016/1919 w podobnych słowach zobowiązują państwa członkowskie do zapewnienia, aby przy wdrażaniu tych dyrektyw uwzględniano szczególne potrzeby podejrzanych lub oskarżonych wymagających szczególnego traktowania.

61 Po pierwsze, Trybunał orzekł w tym względzie, że osoby cierpiące na zaburzenia psychiczne należą do kategorii osób wymagających szczególnego traktowania, o których mowa w tym art. 13 (zob. podobnie wyrok z dnia 19 września 2019 r., Rayonna prokuratura Lom, C-467/18, EU:C:2019:765, pkt 48). Ponieważ, jak wskazano w pkt 53 niniejszego wyroku, dyrektywa 2016/1919 uzupełnia dyrektywę 2013/48, a obie te dyrektywy realizują wspólny cel polegający na zapewnieniu ochrony praw podejrzanych lub oskarżonych w postępowaniu karnym, ich zakresy stosowania ratione personae nie mogą się różnić. Wynika z tego, że osoby cierpiące na zaburzenia psychiczne należą również do kategorii osób wymagających szczególnego traktowania w rozumieniu art. 9 dyrektywy 2016/1919.

62 Po drugie, co się tyczy podnoszonego obowiązku ustanowienia przez państwa członkowskie domniemania szczególnie trudnej sytuacji w ramach postępowania karnego, wspomnianego przez sąd odsyłający w pytaniu trzecim, należy stwierdzić, że prawodawca Unii nie sprecyzował zakresu obowiązku ciążącego na państwach członkowskich na podstawie art. 13 dyrektywy 2013/48 lub art. 9 dyrektywy 2016/1919. Z tych dwóch przepisów nie można zatem wywnioskować, że państwa członkowskie są zobowiązane ustanowić w pewnych okolicznościach domniemanie szczególnie trudnej sytuacji podejrzanego lub oskarżonego.

63 Prawdą jest, że zalecenie Komisji, na które powołuje się sąd odsyłający na poparcie wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, zachęca państwa członkowskie do ustanowienia takiego domniemania, w szczególności w odniesieniu do osób z zaburzeniami psychicznymi, które utrudniają im zrozumienie postępowania i skuteczne uczestnictwo w postępowaniu.

64 Zalecenie to jest jednak aktem niewiążącym, który nie może być źródłem obowiązków dla państw członkowskich, tym bardziej w kontekście minimalnej harmonizacji, w której projekt przyjęcia wiążącego tekstu dotyczącego szczególnych gwarancji dla podejrzanych lub oskarżonych wymagających szczególnego traktowania, przypomniany w motywie 9 dyrektywy 2013/48 i w motywie 4 dyrektywy 2016/1919, nie został skonkretyzowany przez prawodawcę Unii.

65 Motyw 23 dyrektywy 2016/1919 przewiduje jednak, że państwa członkowskie powinny przestrzegać Zasad i wytycznych ONZ dotyczących dostępu do pomocy prawnej w sprawach karnych.

66 Tymczasem zgodnie z pkt 23 tych zasad i wytycznych do policji, prokuratorów i sędziów należy zapewnienie, aby osoby, które stawiają się przed nimi i nie mają środków na wynagrodzenie adwokata lub które znajdują się w trudnej sytuacji, korzystały z pomocy prawnej. W pkt 32 wspomnianych zasad i wytycznych wyjaśniono ponadto, że należy podjąć szczególne środki, aby pomoc prawna była rzeczywiście dostępna dla grup o szczególnych potrzebach, w szczególności osób chorych psychicznie i użytkowników narkotyków.

67 Ponadto motyw 51 dyrektywy 2013/48 wskazuje, że zarówno prokuratura, jak i organy ścigania i organy sądowe powinny umożliwić osobom znajdującym się w potencjalnie gorszej sytuacji skuteczne wykonywanie praw przewidzianych w tej dyrektywie. W tym celu powinny one w szczególności, jak wynika z tego motywu 51, wziąć pod uwagę wszelkie potencjalne słabości mające wpływ na ich zdolność do korzystania z prawa dostępu do adwokata i podjąć odpowiednie działania mające zagwarantować te prawa.

68 Wynika z tego, że organy prowadzące dochodzenie lub wszelkie inne organy ścigania lub organy sądowe, w tym prokuratorzy, powinny upewnić się, że szczególnie trudna sytuacja podejrzanego lub oskarżonego zostanie zidentyfikowana i uznana przed przesłuchaniem tego podejrzanego lub oskarżonego w ramach postępowania karnego lub przed przeprowadzeniem konkretnych czynności dochodzeniowo-śledczych lub dowodowych ich dotyczących, aby umożliwić im, jak wskazano w pkt 59 niniejszego wyroku, wykonywanie prawa do obrony w sposób rzeczywisty i skuteczny.

69 Ponadto z motywu 18 dyrektywy 2016/1919 wynika, że z uwagi na potrzeby osób wymagających szczególnego traktowania, wniosek o przyznanie pomocy prawnej z urzędu sporządzony przez podejrzanego lub przez oskarżonego nie powinien być wymogiem materialnym przyznania tej pomocy.

70 Okazuje się zatem, że prawodawca Unii, nie posuwając się tak daleko, by ustanowić domniemanie szczególnie trudnej sytuacji podejrzanych lub oskarżonych, nie zamierzał uzależnić przyznania pomocy prawnej z urzędu od wniosku osoby znajdującej się w szczególnie trudnej sytuacji.

71 Po trzecie, decyzja państwa członkowskiego o zastosowaniu, zgodnie z art. 4 ust. 2 dyrektywy 2016/1919, oceny sytuacji majątkowej, aby ustalić, czy należy przyznać pomoc prawną z urzędu, nie może opóźniać przyznania tej pomocy osobie wymagającej szczególnego traktowania. Jak bowiem przewiduje motyw 19 tej dyrektywy, właściwe organy, które nie są w stanie przyznać danej osobie wspomnianej pomocy przed jej przesłuchaniem przez policję, inny organ ścigania lub przez organ sądowy, lub przed przeprowadzeniem konkretnych czynności dochodzeniowo-śledczych lub dowodowych, powinny co najmniej udzielić doraźnej lub tymczasowej pomocy prawnej z urzędu przed takim przesłuchaniem lub przed przeprowadzeniem takich konkretnych czynności.

72 Wynika z tego, że osobie wymagającej szczególnego traktowania, takiej jak osoba z zaburzeniami psychicznymi, należy udzielić dostępu do adwokata w ramach pomocy prawnej z urzędu bez zbędnej zwłoki, najpóźniej przed przesłuchaniem przez policję, inny organ ścigania lub organ sądowy lub przed przeprowadzeniem czynności dochodzeniowo-śledczych lub dowodowych, dla których jest wymagana lub dozwolona obecność tej osoby.

W przedmiocie konsekwencji ewentualnego braku zgodności ustawodawstwa krajowego z obowiązkami wynikającymi z dyrektyw 2013/48 i 2016/1919

73 W niniejszej sprawie z informacji przekazanych przez sąd odsyłający wynika, że właściwe przepisy prawa krajowego, a w szczególności art. 79 § 1 pkt 3 i 4 k.p.k., przewidują obowiązkowy udział obrońcy, jeżeli istnieje uzasadniona wątpliwość, czy zdolność oskarżonego do rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem nie była w czasie popełnienia tego czynu wyłączona lub w znacznym stopniu ograniczona, lub czy stan jego zdrowia psychicznego pozwala na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny. Zgodnie z art. 301 k.p.k. na żądanie podejrzanego należy przesłuchać go z udziałem ustanowionego obrońcy, przy czym niestawiennictwo obrońcy nie tamuje przesłuchania.

74 Sąd odsyłający zwraca się do Trybunału z pytaniem o zgodność takich przepisów z art. 3 ust. 2 i 3 dyrektywy 2013/48 oraz z art. 1 ust. 2, art. 2 ust. 1 lit. b), art. 4 ust. 5 i art. 9 dyrektywy 2016/1919. Sąd ten zastanawia się ponadto, czy organy postępowania przygotowawczego, sądy lub wszelkie inne organy państwa są zobowiązane do odstąpienia od stosowania przepisów krajowych, które są niezgodne z prawem Unii, i do zastąpienia tych przepisów przepisami dyrektyw 2013/48 i 2016/1919, które są bezpośrednio skuteczne.

75 W tym względzie w ramach podziału zadań między Trybunałem a sądami krajowymi, który leży u podstaw art. 267 TFUE, zadaniem Trybunału nie jest dokonywanie wykładni przepisów prawa krajowego ani orzekanie o zgodności przepisu krajowego z prawem Unii (zob. podobnie wyroki: z dnia 3 lutego 1977 r., Benedetti, 52/76, EU:C:1977:16, pkt 25; z dnia 21 stycznia 1993 r., Deutsche Shell, C-188/91, EU:C:1993:24, pkt 27; z dnia 15 października 2024 r., KUBERA, C-144/23, EU:C:2024:881, pkt 53).

76 Do sądu odsyłającego należy zatem zbadanie, czy wyżej wymienione przepisy prawa krajowego są zgodne z prawem Unii. Niemniej jednak do Trybunału należy udzielenie temu sądowi pewnych użytecznych wskazówek w świetle informacji zawartych w postanowieniu odsyłającym [wyroki:

z dnia 9 kwietnia 2024 r., Profi Credit Polska (Wznowienie postępowania zakończonego prawomocnym orzeczeniem), C-582/21, EU:C:2024:282, pkt 64; z dnia 15 października 2024 r., KUBERA, C-144/23, EU:C:2024:881, pkt 53].

77 W tym kontekście należy w pierwszej kolejności przypomnieć, że w celu zapewnienia skuteczności wszystkich przepisów prawa Unii zasada pierwszeństwa wymaga w szczególności, aby sądy krajowe interpretowały w możliwie najszerszym zakresie swoje prawo wewnętrzne w świetle brzmienia i celu danego aktu prawa Unii, aby osiągnąć rozwiązanie zgodne z celem tego aktu [zob. podobnie wyroki: z dnia 5 października 2004 r., Pfeiffer i in., od C-397/01 do C-403/01, EU:C:2004:584, pkt 119; z dnia 29 czerwca 2017 r., Popławski, C-579/15, EU:C:2017:503, pkt 31; a także z dnia 5 września 2024 r., M.S. i in. (Prawa procesowe osoby małoletniej), C-603/22, EU:C:2024:685, pkt 116].

78 Obowiązek dokonywania wykładni zgodnej prawa krajowego podlega jednak pewnym ograniczeniom, a w szczególności nie może on służyć jako podstawa do dokonywania wykładni prawa krajowego contra legem [zob. podobnie wyroki: z dnia 29 czerwca 2017 r., Popławski, C-579/15, EU:C:2017:503, pkt 33; a także z dnia 5 września 2024 r., M.S. i in. (Prawa procesowe osoby małoletniej), C-603/22, EU:C:2024:685, pkt 117].

79 W razie niemożności dokonania wykładni uregulowania krajowego w sposób zgodny z wymogami określonymi w prawie Unii zasada pierwszeństwa wymaga od sądu krajowego, by zapewnił pełną skuteczność wymogów tego prawa w zawisłym przed nim sporze. W tym celu sąd ten powinien w razie potrzeby odstąpić z własnej inicjatywy od stosowania wszelkich przepisów lub praktyk krajowych, także późniejszych, które są niezgodne z przepisem prawa Unii mającym bezpośrednią skuteczność, bez konieczności zwracania się o wcześniejsze uchylenie tego przepisu krajowego lub praktyki krajowej lub oczekiwania na ich uchylenie w drodze ustawodawczej lub w jakimkolwiek innym trybie ustrojowym [zob. podobnie wyrok z dnia 5 września 2024 r., M.S. i in. (Prawa procesowe osoby małoletniej), C-603/22, EU:C:2024:685, pkt 118].

80 Właściwe organy krajowe są bowiem zobowiązane do zapewnienia poszanowania praw, które osoby fizyczne lub prawne, których to bezpośrednio dotyczy, wywodzą z przepisu prawa Unii, który z punktu widzenia jego treści jest bezwarunkowy i wystarczająco precyzyjny [zob. analogicznie wyroki: z dnia 3 października 2019 r., Wasserleitungsverband Nördliches Burgenland i in., C-197/18, EU:C:2019:824, pkt 32; a także z dnia 19 maja 2022 r., Spetsializirana prokuratura (Proces zbiegłego oskarżonego), C-569/20, EU:C:2022:401, pkt 28].

81 Z tej perspektywy, w braku środków wykonawczych przyjętych w terminie lub w przypadku nieprawidłowej transpozycji dyrektywy, zapewnienie tego poszanowania należy do sądów krajowych oraz do wszystkich organów państwa. Podobnie bowiem jak sąd krajowy, organy te, do których należą organy ścigania, takie jak policja i prokuratura, mają obowiązek, po pierwsze, odstąpienia od stosowania każdego przepisu prawa krajowego, który nie jest zgodny z bezwarunkowymi i wystarczająco precyzyjnymi przepisami dyrektywy, a po drugie, stosowania tych przepisów w zakresie, w jakim mogą one określać uprawnienia, jakich jednostki mogą dochodzić od państwa [zob. podobnie wyroki: z dnia 19 stycznia 1982 r., Becker, 8/81, EU:C:1982:7, pkt 25; z dnia 22 czerwca 1989 r., Costanzo, 103/88, EU:C:1989:256, pkt 30, 31; z dnia 19 listopada 1991 r., Francovich i in., C-6/90 i C-9/90, EU:C:1991:428, pkt 11; a także z dnia 20 kwietnia 2023 r., Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato (Gmina Ginosa), C-348/22, EU:C:2023:301, pkt 77].

82 W drugiej kolejności, co się tyczy bezpośredniej skuteczności przepisów prawa Unii, o których mowa w pkt 74 niniejszego wyroku, z utrwalonego orzecznictwa wynika, że przepis prawa Unii jest, po pierwsze, bezwarunkowy, jeżeli ustanawia zobowiązanie niepoddane żadnym warunkom i nieuzależnione, w zakresie jego wykonania lub skutków, od wydania przez instytucje Unii lub państwa członkowskie jakiegokolwiek aktu, innego niż akt, który transponuje ten przepis do prawa krajowego, po drugie zaś, wystarczająco precyzyjny, by podmioty prawa mogły się na niego powoływać, a sądy mogły go stosować, jeżeli formułuje zobowiązanie w sposób niedwuznaczny [zob. podobnie wyroki: z dnia 3 kwietnia 1968 r., Molkerei-Zentrale Westfalen/Lippe, 28/67, EU:C:1968:17, s. 226; z dnia 8 marca 2022 r., Bezirkshauptmannschaft Hartberg-Fürstenfeld (Bezpośrednia skuteczność), C-205/20, EU:C:2022:168, pkt 18; z dnia 1 sierpnia 2022 r., TL (Nieobecność tłumacza ustnego i brak tłumaczenia pisemnego), C-242/22 PPU, EU:C:2022:611, pkt 50].

83 Trybunał orzekł ponadto, że nawet jeśli dyrektywa pozostawia państwom członkowskim pewien zakres uznania przy ustalaniu sposobów jej wykonania, można uznać, że przepis tej dyrektywy ma charakter bezwarunkowy i precyzyjny, jeżeli nakłada on na państwa członkowskie w jednoznaczny sposób wyraźny obowiązek osiągnięcia określonego rezultatu, który nie jest obwarowany żadnym warunkiem co do stosowania wyrażonej w nim zasady [zob. podobnie wyroki: z dnia 8 marca 2022 r., Bezirkshauptmannschaft Hartberg-Fürstenfeld (Bezpośrednia skuteczność), C-205/20, EU:C:2022:168, pkt 19; z dnia 1 sierpnia 2022 r., TL (Nieobecność tłumacza ustnego i brak tłumaczenia pisemnego), C-242/22 PPU, EU:C:2022:611, pkt 51]. Zasadniczą kwestią w tym względzie jest to, by zakres uznania przyznany państwom członkowskim w danej dyrektywie nie stał na przeszkodzie określeniu zakresu minimalnej ochrony lub minimalnej gwarancji, jakie powinny przysługiwać osobom objętym tą dyrektywą [zob. podobnie wyroki: z dnia 14 lipca 1994 r., Faccini Dori, C-91/92, EU:C:1994:292, pkt 17; z dnia 20 kwietnia 2023 r., Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato (Gmina Ginosa), C-348/22, EU:C:2023:301, pkt 65].

84 Co się tyczy, po pierwsze, art. 3 ust. 2 i 3 dyrektywy 2013/48, to po pierwsze z samego brzmienia art. 3 ust. 2 tej dyrektywy wynika, że podejrzani lub oskarżeni mają dostęp do adwokata bez zbędnej zwłoki, a w każdym razie najpóźniej począwszy od najwcześniejszego spośród czterech zdarzeń wymienionych kolejno w lit. a)–d) tego przepisu. Przepis ten jest zatem bezpośrednio skuteczny w zakresie, w jakim nakłada na państwa członkowskie w jednoznaczny sposób obowiązek zagwarantowania dostępu do adwokata, począwszy od określonych zdarzeń – przy czym państwa te nie dysponują żadnym zakresem uznania ani nie mogą obwarować tego obowiązku jakimkolwiek warunkiem – i bez konieczności wydania aktu przez Unię lub państwa członkowskie.

85 Artykuł 3 ust. 3 wspomnianej dyrektywy, który zawiera elementy konstytutywne tego prawa dostępu do adwokata jest również bezpośrednio skuteczny, ponieważ określa on w sposób bezwarunkowy i wystarczająco precyzyjny zakres minimalnej ochrony podejrzanych lub oskarżonych.

86 Po drugie, również art. 4 ust. 5 dyrektywy 2016/1919 ustanawia jasno wskazany obowiązek, którego wykonanie jest określone w sposób bezwarunkowy.

87 Zgodnie bowiem z brzmieniem tego przepisu pomoc prawną z urzędu należy przyznać podejrzanym i oskarżonym bez zbędnej zwłoki, najpóźniej przed przesłuchaniem przez policję, inny organ ścigania lub organ sądowy, lub przed przeprowadzeniem czynności dochodzeniowo-śledczych lub dowodowych, o których mowa w art. 2 ust. 1 lit. c) tej dyrektywy.

88 Wynika stąd, że o ile zgodnie z art. 4 ust. 2 wspomnianej dyrektywy państwa członkowskie mogą zdecydować się na zastosowanie oceny sytuacji majątkowej lub oceny zasadności, a nawet obu tych ocen w celu ustalenia, czy należy przyznać pomoc prawną z urzędu, o tyle ów zakres uznania nie może mieć wpływu na moment, w którym pomoc ta powinna zostać przyznana, ponieważ jest on zakreślony wskazaniem precyzyjnej granicy czasowej w art. 4 ust. 5 tej samej dyrektywy.

89 Po trzecie, co się tyczy art. 9 dyrektywy 2016/1919, należy zauważyć, że nakładając na państwa członkowskie obowiązek zapewnienia, by uwzględniane były szczególne potrzeby podejrzanych lub oskarżonych wymagających szczególnego traktowania, przepis ten nakłada na państwa członkowskie wyraźne zobowiązanie rezultatu, które nie jest obwarowane żadnym warunkiem co do stosowania wyrażonej w nim normy.

90 Zakres uznania przyznany państwom członkowskim przy określaniu sposobu, w jaki należy uwzględnić szczególne potrzeby podejrzanych lub oskarżonych znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji, jest bowiem ograniczony obowiązkiem tych państw członkowskich, wyrażonym w sposób ogólny i jednoznaczny w tym samym przepisie, polegającym na zapewnieniu, przy tym stosowaniu, szczególnego uwzględnienia tych osób.

91 Z ogółu powyższych względów wynika, że do sądu odsyłającego należy dokonanie wykładni przepisów krajowych, o których mowa w szczególności w pkt 73 niniejszego wyroku, w możliwie najszerszym zakresie w sposób zgodny z prawem Unii, w celu zapewnienia jego pełnej skuteczności. W braku możliwości dokonania takiej wykładni sąd ten powinien z własnej inicjatywy odstąpić od stosowania przepisów krajowych, które okażą się niezgodne z art. 3 ust. 2 i 3 dyrektywy 2013/48 oraz z art. 4 ust. 5 i art. 9 dyrektywy 2016/1919, oraz zastosować wspomniane przepisy tych dyrektyw, przy czym ustanowione w nich obowiązki ciążą na wszystkich organach państw członkowskich, wśród których znajdują się organy ścigania, takie jak policja i prokuratura.

Wniosek w przedmiocie pytań od pierwszego do dziesiątego, trzynastego i czternastego

92 W świetle powyższych rozważań na pytania od pierwszego do dziesiątego, trzynaste i czternaste należy udzielić następującej odpowiedzi: art. 2 ust. 1 lit. b), art. 4 ust. 5 i art. 9 dyrektywy 2016/1919 w związku z art. 3 ust. 2 lit. a)–c) oraz z art. 3 ust. 3 dyrektywy 2013/48 należy interpretować w ten sposób, że państwa członkowskie są zobowiązane, po pierwsze, do zapewnienia, by szczególnie trudna sytuacja oskarżonego lub podejrzanego została zidentyfikowana i uznana, zanim ten oskarżony lub podejrzany zostaną przesłuchani w ramach postępowania karnego lub przed przeprowadzeniem konkretnych czynności dochodzeniowo-śledczych lub dowodowych ich dotyczących, a po drugie, do zagwarantowania im dostępu do adwokata w ramach pomocy prawnej z urzędu do celów tego postępowania bez zbędnej zwłoki, najpóźniej przed przesłuchaniem przez policję, inny organ ścigania lub organ sądowy, lub przed przeprowadzeniem czynności dochodzeniowo-śledczych lub dowodowych, w których ten oskarżony lub ten podejrzany są zobowiązani uczestniczyć lub mają prawo uczestniczyć.

W przedmiocie pytań drugiego, dziesiątego, jedenastego i trzynastego w zakresie, w jakim dotyczą one wymogu skutecznego środka naprawczego i dopuszczalności dowodów

93 Na wstępie należy zauważyć, że w treści pytania jedenastego sąd odsyłający odnosi się do art. 8 dyrektywy 2016/1919, a nie do art. 12 ust. 1 dyrektywy 2013/48. Sąd ten odwołuje się jednak do tego ostatniego przepisu w uzasadnieniu swojego wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, ponieważ oba artykuły dotyczą środków naprawczych i mają podobne brzmienie.

94 W tych okolicznościach należy rozumieć, że poprzez pytania drugie, dziesiąte, jedenaste i trzynaste sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy art. 12 dyrektywy 2013/48 i art. 8 dyrektywy 2016/1919 należy interpretować w ten sposób, że wymagają one, aby decyzje dotyczące, po pierwsze, badania ewentualnej szczególnie trudnej sytuacji podejrzanego lub oskarżonego, a po drugie, odmowy przyznania pomocy prawnej z urzędu osobie wymagającej szczególnego traktowania oraz tego, czy przesłuchać tę osobę pod nieobecność adwokata, zawierały uzasadnienie i mogły być przedmiotem skutecznego środka naprawczego. Ponadto sąd ten zastanawia się, czy przepisy te należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie uregulowaniom krajowym, które w ramach postępowania karnego nie pozwalają na uznanie przez sąd za niedopuszczalne dowodów obciążających z wyjaśnień złożonych przez osobę wymagającą szczególnego traktowania w trakcie przesłuchania prowadzonego przez policję lub inny organ ścigania lub organ sądowy z naruszeniem praw przewidzianych w dyrektywach 2013/48 lub 2016/1919.

95 W tym względzie przede wszystkim z samego brzmienia art. 12 ust. 1 dyrektywy 2013/48 i art. 8 dyrektywy 2016/1919 wynika, że w przypadku naruszenia praw przewidzianych w tych dyrektywach podejrzanym lub oskarżonym powinien przysługiwać skuteczny środek naprawczy zgodnie z prawem krajowym.

96 Trybunał orzekł już, że pierwszy z tych przepisów nakłada na państwa członkowskie obowiązek zapewnienia poszanowania prawa do rzetelnego procesu sądowego i prawa do obrony, zapisanych, odpowiednio, w art. 47 i art. 48 ust. 2 Karty, poprzez ustanowienie skutecznego środka naprawczego umożliwiającego każdemu podejrzanemu lub oskarżonemu zwrócenie się do sądu odpowiedzialnego za zbadanie, czy jego prawa wynikające z dyrektywy 2013/48 nie zostały naruszone [zob. podobnie wyrok z dnia 7 września 2023 r., Rayonna prokuratura Lovech, teritorialno otdelenie Lukovit (Przeszukanie osoby), C-209/22, EU:C:2023:634, pkt 51].

97 Taka sama wykładnia narzuca się w odniesieniu do art. 8 dyrektywy 2016/1919. Przyznanie pomocy prawnej jest bowiem aspektem prawa do skutecznego środka prawnego, który jest wyraźnie zagwarantowany w art. 47 akapit trzeci Karty, a celem tej dyrektywy jest zapewnienie skuteczności prawa dostępu do adwokata przewidzianego w dyrektywie 2013/48. Poprzez swoje łączne działanie obie te dyrektywy przyczyniają się zatem do realizacji prawa do skutecznego środka prawnego ustanowionego w art. 47 akapit pierwszy Karty, ponieważ przyznanie pomocy prawnej stanowi ułatwienie prawa dostępu do adwokata [zob. podobnie wyrok z dnia 22 czerwca 2023 r., K.B. i F.S. (Uwzględnianie z urzędu w sprawach karnych), C-660/21, EU:C:2023:498, pkt 44].

98 Wynika stąd, że art. 12 ust. 1 dyrektywy 2013/48 i art. 8 dyrektywy 2016/1919 należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie wszelkiemu środkowi krajowemu utrudniającemu wykonywanie skutecznych środków naprawczych w wypadku naruszenia praw,

które są wdrażane przez te dyrektywy [zob. podobnie wyroki: z dnia 19 września 2019 r., Rayonna prokuratura Lom, C-467/18, EU:C:2019:765, pkt 57, 58, a także z dnia 22 czerwca 2023 r., K.B. i F.S. (Uwzględnianie z urzędu w sprawach karnych), C-660/21, EU:C:2023:498, pkt 37].

99 Następnie należy uściślić, że art. 47 i 48 Karty nie nakładają na państwa członkowskie obowiązku ustanowienia autonomicznych środków zaskarżenia, które podejrzani lub oskarżeni mogliby wnieść w celu obrony praw przyznanych im wspomnianymi dyrektywami. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem prawo Unii, w tym postanowienia Karty, nie skutkuje bowiem zobowiązaniem państw członkowskich do ustanowienia środków prawnych innych niż środki przewidziane w prawie krajowym, chyba że z systematyki danego krajowego porządku prawnego wynika, iż nie istnieje żaden sądowy środek prawny pozwalający, choćby w trybie wpadkowym, zapewnić ochronę uprawnień wynikających dla podmiotów prawa z prawa Unii [zob. podobnie wyroki: z dnia 13 marca 2007 r., Unibet, C-432/05, EU:C:2007:163, pkt 71; z dnia 21 grudnia 2021 r., Randstad Italia, C-497/20, EU:C:2021:1037, pkt 62; z dnia 7 września 2023 r., Rayonna prokuratura Lovech, teritorialno otdelenie Lukovit (Przeszukanie osoby), C-209/22, EU:C:2023:634, pkt 54].

100 W tym względzie należy dodać, że art. 12 ust. 1 dyrektywy 2013/48 i art. 8 dyrektywy 2016/1919 stanowią, że prawo do uzyskania stwierdzenia ewentualnych naruszeń praw przyznanych na mocy tych dyrektyw przysługuje zgodnie z „prawem krajowym", a art. 12 ust. 2 dyrektywy 2013/48 uściśla, że dopuszczalność dowodów należy do zakresu przepisów i systemów krajowych.

101 Przepisy te nie określają zatem szczegółowych zasad, zgodnie z którymi można podnosić naruszenia tych praw, pozostawiając w ten sposób państwom członkowskim pewien zakres uznania przy określaniu szczególnych procedur, które będą miały zastosowanie w tym względzie [zob. podobnie wyrok z dnia 7 września 2023 r., Rayonna prokuratura Lovech, teritorialno otdelenie Lukovit (Przeszukanie osoby), C-209/22, EU:C:2023:634, pkt 52], z zastrzeżeniem, jak wynika z art. 12 ust. 2 dyrektywy 2013/48, poszanowania prawa do obrony i rzetelności postępowania przy ocenie wyjaśnień złożonych przez podejrzanych lub oskarżonych lub dowodów uzyskanych z naruszeniem ich prawa do adwokata.

102 W związku z tym żaden przepis tych dyrektyw nie zobowiązuje sądu krajowego do automatycznego pominięcia wszystkich dowodów uzyskanych z naruszeniem praw przyznanych w dyrektywach 2013/48 i 2016/1919. Jednakże zgodnie z orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, które – jak wynika z motywów 50 i 53 pierwszej z tych dyrektyw oraz z motywów 17 i 30 drugiej z nich – należy uwzględnić, w razie stwierdzenia uchybienia proceduralnego do sądów krajowych należy dokonanie oceny, czy uchybienie to zostało usunięte w dalszym toku postępowania (zob. podobnie wyrok z dnia 14 maja 2024 r., Stachev, C-15/24 PPU, EU:C:2024:399, pkt 96).

103 Tak więc, w przypadku gdyby dowody zostały zgromadzone z naruszeniem wymogów tych dyrektyw, należy ustalić, czy – pomimo tego braku – w chwili gdy sąd rozpoznający sprawę powinien wydać wyrok, postępowanie karne w całości można uznać za rzetelne, biorąc pod uwagę szereg czynników, wśród których znajduje się kwestia, czy wypowiedzi odebrane pod nieobecność adwokata stanowią integralną lub istotną część dowodów obciążających, a także moc innych dowodów znajdujących się w aktach sprawy (wyrok z dnia 14 maja 2024 r., Stachev, C-15/24 PPU, EU:C:2024:399, pkt 97).

104 Wynika stąd, że prawo Unii nie nakłada na państwa członkowskie obowiązku ustanowienia możliwości uznania przez sąd za niedopuszczalne dowodów obciążających z wyjaśnień złożonych przez osobę wymagającą szczególnego traktowania w toku przesłuchania prowadzonego przez policję lub inny organ ścigania lub organ sądowy z naruszeniem praw przewidzianych w dyrektywach 2013/48 lub 2016/1919, pod warunkiem jednak, że w ramach procesu karnego sąd ten jest w stanie sprawdzić, czy prawa te, interpretowane w świetle art. 47 i art. 48 ust. 2 Karty, były przestrzegane, oraz wyciągnąć wszelkie konsekwencje wynikające z tego naruszenia, w szczególności w odniesieniu do wartości dowodowej dowodów uzyskanych w tych okolicznościach [zob. analogicznie wyrok z dnia 5 września 2024 r., M.S. i in. (Prawa procesowe osoby małoletniej), C-603/22, EU:C:2024:685, pkt 174].

105 Wreszcie z orzecznictwa Trybunału wynika, że wdrażając dyrektywy 2013/48 i 2016/1919, państwa członkowskie są zobowiązane do zapewnienia przestrzegania wymogów wynikających zarówno z prawa do skutecznego środka prawnego i prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy, zapisanych w art. 47 akapity pierwszy i drugi Karty, jak i z prawa do obrony ustanowionego w jej art. 48 ust. 2 [zob. podobnie wyrok z dnia 22 czerwca 2023 r., K.B. i F.S. (Uwzględnianie z urzędu w sprawach karnych), C-660/21, EU:C:2023:498, pkt 40].

106 Tymczasem zgodnie z utrwalonym orzecznictwem podanie uzasadnienia jest jednym z aspektów prawa do skutecznego środka prawnego, ponieważ pozwala na zapewnienie skutecznej kontroli sądowej. Ponadto, aby podejrzany lub oskarżony mógł bronić swych praw, które przyznają im te dyrektywy, w możliwie najlepszych warunkach, oraz z pełną znajomością rzeczy podjąć decyzję o celowości wniesienia środka prawnego do sądu, właściwy organ krajowy ma obowiązek poinformować go o powodach odmowy (zob. podobnie wyroki: z dnia 15 października 1987 r., Heylens i in., 222/86, EU:C:1987:442, pkt 15; z dnia 17 marca 2011 r., Peñarroja Fa, C-372/09 i C-373/09, EU:C:2011:156, pkt 63).

107 Z powyższych względów art. 12 dyrektywy 2013/48 i art. 8 dyrektywy 2016/1919 należy interpretować w ten sposób, że wymagają one, aby decyzje dotyczące, po pierwsze, badania ewentualnej szczególnie trudnej sytuacji podejrzanego lub oskarżonego, a po drugie, odmowy przyznania pomocy prawnej z urzędu osobie wymagającej szczególnego traktowania oraz tego, czy przesłuchać tę osobę pod nieobecność adwokata, zawierały uzasadnienie i mogły być przedmiotem skutecznego środka naprawczego.

108 Nie stoją one natomiast na przeszkodzie uregulowaniom krajowym, które w ramach postępowania karnego nie pozwalają na uznanie przez sąd za niedopuszczalne dowodów obciążających z wyjaśnień złożonych przez osobę wymagającą szczególnego traktowania w toku przesłuchania prowadzonego przez policję lub inny organ ścigania lub organ sądowy z naruszeniem praw przewidzianych w dyrektywach 2013/48 lub 2016/1919, pod warunkiem jednak, że w ramach procesu karnego sąd ten będzie w stanie, po pierwsze, sprawdzić, czy prawa te, interpretowane w świetle art. 47 i art. 48 ust. 2 Karty, były przestrzegane, oraz po drugie, wyciągnąć wszelkie konsekwencje wynikające z tego naruszenia, w szczególności w odniesieniu do wartości dowodowej dowodów uzyskanych w tych okolicznościach.

W przedmiocie pytania dwunastego

109 Poprzez pytanie dwunaste sąd odsyłający zmierza zasadniczo do ustalenia, czy przesłuchanie podejrzanego w szpitalu psychiatrycznym, w którym ten podejrzany przebywa, przy czym nie korzysta on z pomocy adwokata, oraz bez uwzględnienia stanu niepewności tego podejrzanego i w warunkach szczególnie ograniczonej swobody wypowiedzenia się i swoistej bezbronności psychicznej stanowi nieludzkie traktowanie w rozumieniu, w szczególności, art. 4 Karty.

110 W tym względzie z utrwalonego orzecznictwa wynika, że konieczność dokonania użytecznej dla sądu odsyłającego wykładni prawa Unii wymaga, aby sąd ten określił okoliczności faktyczne i prawne, na tle których wyłoniły się przedstawione przezeń pytania, albo co najmniej wskazał stan faktyczny stanowiący podstawę tych pytań. Sąd ten powinien ponadto wskazać dokładne powody, dla których powziął wątpliwości w przedmiocie wykładni prawa Unii i uznał za konieczne przedstawienie pytań prejudycjalnych Trybunałowi (zob. podobnie wyroki: z dnia 26 stycznia 1993 r., Telemarsicabruzzo i in., od C-320/90 do C-322/90, EU:C:1993:26, pkt 6; z dnia 8 września 2009 r., Liga Portuguesa de Futebol Profissional i Bwin International, C-42/07, EU:C:2009:519, pkt 40; a także z dnia 29 lipca 2024 r., LivaNova, C-713/22, EU:C:2024:642, pkt 54).

111 Jak stanowi art. 94 lit. a) i c) regulaminu postępowania, wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym powinien zawierać w szczególności zwięzłe omówienie istotnych okoliczności faktycznych sprawy lub co najmniej wskazanie okoliczności faktycznych, na jakich oparte są pytania; a także omówienie powodów, dla których sąd odsyłający rozpatruje kwestię wykładni lub ważności określonych przepisów prawa Unii, jak również związku, jaki dostrzega on między tymi przepisami a uregulowaniami krajowymi, które znajdują zastosowanie w postępowaniu głównym.

112 W niniejszej sprawie wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym nie zawiera żadnej informacji dotyczącej warunków, w jakich miało zostać przeprowadzone przesłuchanie K.P. w środowisku szpitalnym. Wniosek ten nie pozwala również zrozumieć, dlaczego odpowiedź na pytanie dwunaste jest konieczna, aby umożliwić sądowi odsyłającemu rozstrzygnięcie sporu w postępowaniu głównym.

113 W tych okolicznościach pytanie dwunaste jest niedopuszczalne.

W przedmiocie pytania piętnastego

114 Poprzez pytanie piętnaste sąd odsyłający zmierza do ustalenia, czy prawo Unii stoi na przeszkodzie uregulowaniom krajowym, które wskazują na bezpośrednią zależność prokuratury od organu wykonawczego, a jeśli tak, to czy na etapie postępowania przygotowawczego prokurator powinien odstąpić od stosowania przepisów takich uregulowań.

115 W niniejszej sprawie z informacji przekazanych przez sąd odsyłający wynika, że w sprawie w postępowaniu głównym etap postępowania przygotowawczego został zakończony. W tych okolicznościach kwestia, czy w ramach tego etapu prokurator ma obowiązek odstąpienia od stosowania przepisów krajowych sprzecznych z prawem Unii w celu zapewnienia skuteczności praw tych osób, nie uzasadnia dokonania wykładni prawa Unii na obiektywne potrzeby rozstrzygnięcia sprawy w postępowaniu głównym, lecz ma charakter ogólny i hipotetyczny.

116 Tymczasem z utrwalonego orzecznictwa wynika, iż procedura ustanowiona w art. 267 TFUE jest instrumentem współpracy pomiędzy Trybunałem i sądami krajowymi, dzięki któremu Trybunał dostarcza sądom krajowym elementów wykładni prawa Unii, które są im niezbędne do rozstrzygnięcia zawisłych przed nimi sporów, oraz że odesłanie prejudycjalne nie ma służyć wydawaniu opinii doradczych w przedmiocie pytań ogólnych i hipotetycznych, lecz ma być podyktowane potrzebą skutecznego rozstrzygnięcia sporu [zob. podobnie wyroki: z dnia 16 grudnia 1981 r., Foglia, 244/80, EU:C:1981:302, pkt 18; z dnia 18 października 1990 r., Dzodzi, C-297/88 i C-197/89, EU:C:1990:360, pkt 33; z dnia 26 marca 2020 r., Miasto Łowicz i Prokurator Generalny, C-558/18 i C-563/18, EU:C:2020:234, pkt 44; a także z dnia 5 września 2024 r., M.S. i in. (Prawa procesowe osoby małoletniej), C-603/22, EU:C:2024:685, pkt 75].

117 W tych okolicznościach pytanie piętnaste jest niedopuszczalne.

W przedmiocie kosztów

118 Dla stron w postępowaniu głównym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed sądem odsyłającym, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż koszty stron w postępowaniu głównym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (druga izba) orzeka, co następuje:

1) **Artykuł 2 ust. 1 lit. b), art. 4 ust. 5 i art. 9 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1919 z dnia 26 października 2016 r. w sprawie pomocy prawnej z urzędu dla podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym oraz dla osób, których dotyczy wniosek w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania, w związku z art. 3 ust. 2 lit. a)–c) oraz z art. 3 ust. 3 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności**

   należy interpretować w ten sposób, że:

   państwa członkowskie są zobowiązane, po pierwsze, do zapewnienia, by szczególnie trudna sytuacja oskarżonego lub podejrzanego została zidentyfikowana i uznana, zanim ten oskarżony lub podejrzany zostaną przesłuchani w ramach postępowania karnego lub przed przeprowadzeniem konkretnych czynności dochodzeniowo-śledczych lub dowodowych ich dotyczących, a po drugie, do zagwarantowania im dostępu do adwokata w ramach pomocy prawnej z urzędu do celów tego postępowania bez zbędnej zwłoki, najpóźniej przed przesłuchaniem przez policję, inny organ ścigania lub organ sądowy, lub przed przeprowadzeniem czynności dochodzeniowo-śledczych lub dowodowych, w których ten oskarżony lub podejrzany są zobowiązani uczestniczyć lub mają prawo uczestniczyć.

2) **Artykuł 12 dyrektywy 2013/48 i art. 8 dyrektywy 2016/1919**

należy interpretować w ten sposób, że:

wymagają one, aby decyzje dotyczące, po pierwsze, badania ewentualnej szczególnie trudnej sytuacji podejrzanego lub oskarżonego, a po drugie, odmowy przyznania pomocy prawnej z urzędu osobie wymagającej szczególnego traktowania oraz tego, czy przesłuchać tę osobę pod nieobecność adwokata, zawierały uzasadnienie i mogły być przedmiotem skutecznego środka naprawczego.

Przepisy te nie stoją natomiast na przeszkodzie uregulowaniom krajowym, które w ramach postępowania karnego nie pozwalają na uznanie przez sąd za niedopuszczalne dowodów obciążających z wyjaśnień złożonych przez osobę wymagającą szczególnego traktowania w toku przesłuchania prowadzonego przez policję lub inny organ ścigania lub organ sądowy z naruszeniem praw przewidzianych w dyrektywach 2013/48 lub 2016/1919, pod warunkiem jednak, że w ramach procesu karnego sąd ten będzie w stanie, po pierwsze, sprawdzić, czy prawa te, interpretowane w świetle art. 47 i art. 48 ust. 2 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej, były przestrzegane, oraz po drugie, wyciągnąć wszelkie konsekwencje wynikające z tego naruszenia, w szczególności w odniesieniu do wartości dowodowej dowodów uzyskanych w tych okolicznościach.

Jürimäe Lenaerts Gavalec

Csehi Schalin

Wyrok ogłoszono na posiedzeniu jawnym w Luksemburgu w dniu 8 maja 2025 r.

Sekretarz
A. Calot Escobar

Prezes izby
K. Jürimäe